

**ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ КЎЛОБ БА НОМИ АБУАБДУЛЛОҶИ
РЎДАКӢ**

ВБД: 338.46

Бо ҳуқуқи дастнавис

АСОЕВ ИЛҲОМ ЗИКРӢЕВИЧ

**РУШДИ ХИЗМАТРАСОНИҶОИ ИҚТИМОӢ ОМИЛИ
МУҶИМИ БАЛАНД ГАРДИДАНИ САТҶИ ЗИДАГИИ АҶОЛӢ
(дар мисоли вилояти Хатлон)**

АВТОРЕФЕРАТИ

**диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии
доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи
иҳтисоси 6D050600 - Иқтисодиёт
(6D050611– Хизматрасонӣ дар соҳаҳои илм, маориф ва иҷтимоиёт)**

Душанбе – 2023

Диссертатсия дар кафедраи иқтисодиёти корхонаҳо ва соҳибкории Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ иҷро шудааст.

Роҳбари илмӣ

Нурализода Амрулло Назрулло -номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи молияи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ:

Комилов Сирочиддин Чалолиддинович - доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори кафедраи назарияи иқтисодӣ ва иқтисоди ҷаҳони Донишгоҳи славянии Россия ва Тоҷикистон

Ойматов Бахтиёр Шорахматович номзади илмҳои иқтисодӣ, и.в. дотсенти кафедраи баҳисобгирии бухгалтерӣ, таҳлил ва аудити Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ

Муассаси пешбар:

Институти иқтисодиёт ва демографияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Ҷимоя санаи «14» апрели соли 2023 соати 13:00 дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии 6Д.КOA-014 назди Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон баргузор мегардад. Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734067, ш. Душанбе, хиёбони Нахимов 64/4) E-mail: faridullo72@mail.ru; телефони котиби илмӣ: +992 935730010.

Бо диссертатсия ва автореферат дар китобхонаи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон ва тавассути сомонаи www.tgfeu.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «___» _____ соли 2023 тавзеъ шудааст.

Котиби илмӣ
Шурои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои иқтисодӣ

Убайдуллоев Ф.К.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Баланд бардоштани дараҷаи некуаҳволи аҳоли яке аз масъалаҳои муҳими хизматрасонӣ дар соҳаи иҷтимоии минтақаҳои кишвар ба ҳисоб меравад. Мақсади асосӣ дар ин самт баланд бардоштани сатҳи сифати зиндагии аҳоли, таъмини шуғли пурмаҳсул, ташаккул ва рушди бозори минтақавии меҳнат ва дар ҳамин замина баланд бардоштани сатҳи ташаккулёбии даромадҳои умумӣ ва инфиродӣ мебошад. Зарурати ин омӯзиши бахш махсусан дар даврони бӯҳрони молиявӣ-иқтисодӣ аз ҳисоби таъсири COVID-19 бармеояд. Аз ин ҳисоб, мусоидати дастгирии давлатӣ хело муҳим ҳисобида мешавад. Чи тавре аз Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 бармеояд: “Татбиқи вазифаҳои стратегӣ дар бахши воқеии иқтисодиёт заминаҳои моддиро барои шуғли пурмаҳсул, диверсификатсияи истеҳсолот ва содирот фароҳам оварда, дастрасӣ ва сифати хизматрасониҳои иҷтимоиро барои ҳама табақаҳои аҳоли баланд мебардорад, ки мустақиман ба дараҷаи амалисозии тамоми вазифаҳои Ҳадафҳои рушди устувор дар Тоҷикистон алоқаманд аст”.¹

Бинобар ин, баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳоли тавассути хизматрасонии соҳаи иҷтимоӣ ва таъмини шоистаи зиндагии аҳоли барои тамоми минтақаҳои ҷумҳурӣ, аз ҷумла вилояти Хатлон вазифаи асосии таҳқиқ ва омода гардонидани механизми самараноки сиёсати иҷтимоӣ ва дастгирии давлатии некуаҳволии аҳоли мебошад.

Татбиқи сиёсати иҷтимоӣ ва дастгирии давлатӣ дар минтақаҳои кишвар амалӣ шуда истода, барои боз ҳам баланд бардоштани сатҳи некуаҳволӣ, зарурати қабули тадбирҳои маҷмуиро тақозо менамояд. Алалхусус, тадбирҳои бобати ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва демографӣ, ки бартараф намудани бекорӣ ва таъмини дастрасии аҳоли ба маҳсулоти неъматҳои моддӣ равона гардида муҳим мебошад. Қайд кардан бамаврид аст, ки новобаста ба комёбиҳо ва дастовардҳо дар ин самт, рушди иқтисодӣ-иҷтимоии минтақаи Хатлон яке аз самти муҳими татбиқи барномавии дараҷаи некуаҳволӣ буда, зарурати омӯзиш ва таҳқиқро ба миён овардааст.

Чи тавре аз маълумоти расмӣ бар меояд, сатҳи зиндагии аҳоли аз рӯйи нишондиҳандаҳои макроиқтисодии минтақа дар муддати солҳои 2010-2020 ба андозаи 2,7 маротиба баланд шудааст, ки дар муқоисаи ҳамин нишондиҳанда дар сатҳи ҷумҳурӣ тақрибан мавқеи баробарро гирифтааст. Ҳамзамон, қайд кардан бамаврид аст, ки дар робита ба сарчашмаҳои ташаккул ёфтани даромад аз ҳисоби имкониятҳои ҷойдошта, аз қабилӣ шуғл, таркиби даромади пулии аҳоли, ҷалби сармоягузориҳои мустақим ва истифодаи имкониятҳои табиӣ дар маҳалҳо беҳбудӣ талаб мекунад. Яъне, барои баланд бардоштани сатҳи некуаҳволи аҳолии минтақа зарурате дар пеш меистад, ки имкониятҳои ҷойдоштаро аз тариқи усулҳои муосири омӯзиш муайян карда, сафарбар намоем. Чунин равандҳо зарурати омӯзиш ва татбиқи стратегияи баланд бардоштани вазъи некуаҳволӣ ва самаранок ба роҳ мондани дастгирии давлатиро ба миён меорад.

---

¹ Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030.- Душанбе, 2016.- С.70-71.

Ҳукумати кишвар вобаста аз имконияти иқтисодӣ-молиявӣ, дар заминаи шуғли пурмаҳсули аҳоли ва таъсиси ҷойҳои нави корӣ, паст намудани сатҳи бекорию муҳоҷирати меҳнатӣ дар самти рушди минтақаҳо аз тариқи коркарди барнома ва стратегияҳои рушди минтақаҳо кӯшиш ба харҷ медиҳад.

Ҳамин тавр, таҳқиқоти илмӣ ба омӯзиши хусусиятҳои рушди хизматрасониҳои иҷтимоии минтақаи Хатлон, рушди иқтисодию иҷтимоӣ, алалхусус баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолии он нигаронида шуда, дар он арзёбӣ намудани вазъи иҷтимоии аҳолии минтақа, таҳқиқи ҷанбаҳои назариявӣ-методологии таъмини шуғл, дараҷаи бекорӣ, таъсиси ҷойҳои нави корӣ ва паст намудани сатҳи раванди муҳоҷирати аҳоли, ҳамчун самти муҳими васеъ шудани заминаи даромадҳои аҳоли ба шумор рафта, муҳимияти мавзуи таҳқиқотиро ифода мекунад.

Дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Масъалаи баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳоли ва вазъи иҷтимоии аҳоли дар асарҳои иқтисодшиносони машҳури мактаби классикӣ - К.Маркс, Д.Рикардо, А.Смит, Р.Коуз, А.Пигу, В.Парето ва дигарон мавриди омӯзиш қарор гирифтааст.

Миёни олимони рус масъалаи омӯзиши баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳоли, таҳқиқи паҳлуҳои мухталифи сатҳи зиндагӣ аз ҷониби иқтисодчиён Романова А.Н., Акопова Е.С., Воронкова О.Н., Гаврилко Н.Н., Антюшина Н., Бобков В., Гутник В., Лившиц В., Некипелов А., Нестеров Л. И., Платонова И. Н., Семенов К.А., Стрикин В. С., Торговкина Т. А., Батожергалова И.И., Тарков А.Ф. ва дигарон саҳми калон гузоштаанд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷанбаҳои назариявӣ-методологии соҳаи хизматрасонии иҷтимоӣ ва баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳоли аз тарафи иқтисодчиёни ватанӣ: Т.Н. Назаров, И.А.Асроров, Л.Ҳ. Саидмуродзода, Р. Улмасов, Д.Б. Қодирзода, С.Д. Амонова, С.Ҷ. Комилов, Х.Н. Фақеров, М.Р. Кошонова, У.Ҳ. Умаров, Т.Ҷ. Усмонова, А. Рауфӣ, С. Ҳабибов, С. Ашуров, Т.Д. Низомова, Т.Р. Ризоқулов, А.Б. Мирсаидов, А.А., Солеҳзода, О. Орипов, З. Қодирова, А. Бегматов, А.Н. Нурализода ва дигарон баррасӣ шудаанд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ. Мавзуи таҳқиқотӣ фарогири масъалаҳои марбут ба сиёсати иҷтимоӣ-иқтисодӣ буда, дар “Барномаи рушди иҷтимоӣ иқтисодии вилояти Хатлон барои солҳои 2016-2020”, Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 инъикос ёфтааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқоти диссертатсионӣ аз омӯзиш ва коркарди асосҳои назариявӣ-методологии баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳоли ва пешниҳодоти амалӣ оид ба таъмини рушди иҷтимоӣ-иқтисодии аҳоли дар шароити минтақа ба шумор меравад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Бо назардошти ҳадафи таҳқиқоти гузошташуда вазифаҳои зерин мавриди омӯзиш қарор дода мешавад:

-таҳқиқи ҷанбаҳои назариявии рушди соҳаи иҷтимоӣ ва баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳоли дар шароити минтақа;

-омӯзиш ва татбиқи методологияи баҳодиҳии баланд бардоштани сатҳи хизматрасонии иҷтимоӣ ва некуаҳволии аҳоли дар робита ба шугли пурмахсул ва рушди соҳибкорӣ;

-ба эътибор гирифтани дараҷаи баландбардории некуаҳволии аҳоли вобаста ба хусусияти минтақа ва истифодаи таҷрибаи хоричӣ;

-мураттаб гардонидани механизми иҷтимоӣ-иқтисодии баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳолии минтақа;

- пешниҳоди натиҷаҳои таҳлил оид ба самтҳои асосии дастгирии давлатии баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳолии минтақа;

-таҳияи модели баҳодиҳии дараҷаи таъмини сифати хизматрасонӣ дар соҳаи иҷтимоӣ ва некуаҳволии аҳоли дар вилояти Хатлон.

Объекти таҳқиқот - ин ташаккули механизми баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳолии минтақа ҳамчун самти таъмини рушди иқтисодӣ-иҷтимоӣ он дар шароити иқтисоди бозорӣ мебошад.

Мавзӯи таҳқиқот маҷмуи муносибатҳои иҷтимоӣ-иқтисодие мебошад, ки дар доираи ташаккул ёфтани механизми нави таъмини некуаҳволии аҳоли бо ҷалби имкониятҳои дохилӣ, иборат мебошад.

Фарзияи таҳқиқот аз асоснок кардани ҷиҳатҳои назариявӣ амалии баланд бардоштани рушди иқтисодӣ-иҷтимоӣ аҳоли ва истифодаи самараноки имкониятҳои ҷойдошта, иборат мебошад.

Асосҳои назариявӣ таҳқиқот. Асосҳои назариявӣ таҳқиқотро асарҳои намояндагони мактабҳои илмӣ иқтисодиёт, таҳқиқотҳои олимони ватанӣ ва хоричӣ дар самти сиёсати иқтисодӣ иҷтимоӣ, сатҳи некуаҳволии аҳоли, механизми дастгирии давлатии баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолии минтақа, санадҳои меърию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба фаъолияти рушди иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, маҷмуаҳои омории Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, маълумотҳои Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шугли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, қорҳои илмӣ олимони соҳаи иқтисодӣ, ҳисоботи солони қорхонаҳои бахши воқеӣ дар минтақаҳо, қорқардҳои шахсии ҳуди муаллиф ва дигар манбаҳои иттилоот ташкил медиҳанд.

Сарчашмаи таҳқиқот аз ҷиҳати маъно ва мазмун, оид ба роҳҳои баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ ва некуаҳволии аҳолии кишвар ва минтақаҳои он аз нигоҳи назария, методология ва амалия дар асарҳои олимони зерин мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор дода шудааст: - «Социально-экономические аспекты устойчивого развития регионов Республики Таджикистан» [Кошонова М.Р., 2018], «Доходы населения как фактор роста благосостояния» [Кодиров Д.Б., 2004], «Методические рекомендации по определению бюджета прожиточного минимума в Республике Таджикистан» [Амонова Д.С., 2001], «Уровень жизни, неравенство и развития человеческого потенциала» [Ганиев Т.Б., 2010], «Модели благосостояния населения в зарубежных странах и в период советской экономики» [Носиров У.Н., 2014], «Алоқаи байниҳоҷагии кишвар ва баланд бардоштани некуаҳволии аҳолии минтақаи Хатлон» [Нурализода А.Н., 2021] ва ғ.

Асосҳои методологии таҳқиқотро коркардҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва фарзияҳои илмӣ дар самти рушди сиёсати иқтисодию иҷтимоӣ, дараҷаи некуаҳволии аҳоли, механизми дастгирии давлатӣ оид ба баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолии минтақа, санадҳои меъёрию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба фаъолияти рушди иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ташкил медиҳанд.

Дар чараёни таҳқиқот усулҳои таҳлили системавӣ, омори-иқтисодӣ, моделсозӣ, абстраксии мантиқӣ, таҳлилу синтез, тарҳрезии риёзиву иқтисодӣ, таҳлилию қиёсӣ ва мушоҳидаҳо истифода шудаанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Диссертатсия солҳои 2017-2020 дар кафедраи иқтисодиёти корхонаҳо ва соҳибкории Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ ба анҷом расонида шудааст.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот асосноккунии ҷиҳатҳои назариявӣ-методологӣ ва амалӣ оид ба баланд бардоштани дараҷаи некуаҳволӣ ба воситаи дуруст ба роҳ мондани ҳамкориҳои субъектҳои хоҷагӣ ва хизматрасонӣ бо Ҳукумати кишвар дар соҳаи иҷтимоии аҳолии минтақа ва мураттабсозии натиҷаҳои омӯзишию таҳқиқотиро дар бар мегирад. Натиҷаҳои муҳимми илмию таҳқиқотии муаллиф чунин мебошанд:

- таҳқиқи вазъи иҷтимоӣ-иқтисодии аҳоли, сатҳи даромад ва музди меҳнати муайян, ҳифзи иҷтимоии аҳолии минтақа, сатҳу сифати зиндагии аҳоли, ки ба таъмини шуғли пурмаҳсули корӣ, рақобатпазирии бозори минтақавии меҳнат ва паст намудани сатҳи бекорӣ ва камбизоатӣ равона карда шудааст;

- татбиқи методии баҳодихии баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳоли дар минтақа; нишон додани критерияҳои сифатӣ ва миқдории вазъи зиндагии аҳоли бо назардошти омилҳои таъсиррасони иҷтимоӣ-демографӣ ва табиӣ, самаранок истифодабарии иқтидори мавҷудаи захираҳои меҳнати фаъоли иқтисодӣ дар минтақа;

- муайян кардани имкониятҳои истифодаи таҷрибаи хориҷӣ бобати усулҳои беҳтарсозии баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳоли тавассути рушди хизматрасонӣ дар соҳаи иҷтимоиёти минтақа; татбиқи методикаи ҳисобкунии ченаки баҳогузорию вазъи иҷтимоии аҳоли, баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолии минтақа бо маводи озуқаворӣ, беҳдошти саломатӣ ва ба роҳ мондани самаранокии танзими шуғли аҳоли дар бозори меҳнати минтақа;

- муайян намудани самтҳои асосии танзими давлатии баланд бардоштани сатҳи хизматрасониҳои иҷтимоӣ ва баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳоли дар асоси таъмини шуғли пурмаҳсул дар соҳаи иҷтимоиёт, рақобатнокии моли ватанӣ ва дастгирии давлатии вазъи зиндагии аҳоли дар минтақа;

- асосноккунии зарурияти дастгирии давлатӣ барои баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳоли дар шароити минтақа; сафарбар намудани имкониятҳои истифодаи самараноки иқтидори захиравӣ-табиӣ ва захираҳои меҳнатӣ ва ҳавасмандгардонии молиявӣ рушди соҳибкории минтақа;

- таҳияи модели регрессионии баҳодихии дараҷаи ташаккулёбии даромад ва таъмини сифати хизматрасонӣ дар соҳаи иҷтимоиёти вилояти Хатлон.

Нуктаҳои Ҳимояшавандаи диссертатсия:

- омӯзиши вазъи иҷтимоӣ-иқтисодии аҳоли, сатҳи даромад ва музди меҳнати муайян, ҳифзи иҷтимоии аҳолии минтақа, сатҳу сифати зиндагии аҳоли, ки ба

таъмини шуғли пурмахсули корӣ, рақобатпазирии бозори минтақавии меҳнат ва паст намудани сатҳи бекорӣ равона карда шудааст;

- шарҳи умумиметодологии баҳодиҳии баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳолии минтақа бо пешниҳод намудани критерияҳои сифатӣ ва миқдории вазъи зиндагӣ дар зери таъсири омилҳои иқтисодӣ иҷтимоӣ бо назардошти таъмингардонии истифодабарии иқтисодии мавҷудаи минтақа;

- ошкор намудани имкониятҳои усули беҳтарсозии хизматрасонӣ дар соҳаи иҷтимоӣ барои танзими даромад ва баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳолии минтақа бо сафарбар намудани таҷрибаи минтақаҳои дохилӣ ва берунӣ.

- пешниҳод намудани асосноккунии механизми мусоидати давлатии баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳолии минтақа дар шароити таъмини шуғли пурмахсул дар хизматрасонии соҳаҳои иҷтимоӣ;

- арзёбӣ намудани дастгирии давлатии баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳолии минтақа дар робита ба сафарбар намудани иқтисодии захиравӣ-табӣ, меҳнатӣ ва рушди соҳибкорӣ дар минтақа;

- татбиқи модели баҳодиҳии дараҷаи некуаҳволии аҳолии минтақа тавассути хизматрасонии соҳаҳои иҷтимоӣ дар асоси усулҳои коррелясионӣ ва регрессионӣ.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот дар имконпазир будани истифодаи онҳо зимни ташаккули сиёсати иҷтимоӣ ва муайянкунии чораҳои самаранокии дастгирии давлатии сатҳи некуаҳволии аҳолии мебошад. Дар ин асос роҳҳои баланд бардоштани соҳаи хизматрасонии иҷтимоӣ дар минтақаи Хатлон, инчунин татбиқи барномаҳои ҳукуматӣ дар вазорату идораҳои дахлдори Ҷумҳурии Тоҷикистон зимни истифодабарии онҳо оид ба баландбардорӣ вазъи иҷтимоии аҳолии минтақаҳо муайян мегардад.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот тавассути гузаронидани таҷрибаҳо, дақиқӣ ва муътамадии маълумот, кифоягии ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркарди омории натиҷаҳои таҳқиқот ва интишорот тасдиқ мегардад. Хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмӣ натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ ва таҷрибавӣ бароварда шудааст.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисос. Мавзуи диссертатсия ба бандҳои зерини шиносномаи феҳристи ихтисосҳои КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи ихтисоси 6D050611 – Хизматрасонӣ дар соҳаҳои илм, маориф ва иҷтимоӣ мувофиқат мекунад: 1.1. – Ташаккул ва рушди бозори хизматрасониҳо дар соҳаҳои илм, маориф ва иҷтимоӣ дар сатҳи минтақавӣ ва умумимиллӣ; 1.2. – Самаранокии иҷтимоӣ-иқтисодӣ дар муассисаҳои соҳаҳои илм, маориф ва иҷтимоӣ; 1.3. – Омилҳои таъсиррасон ба ҷойгиршавӣ ва самаранокии фаъолияти муассисаҳои соҳаҳои илм, маориф ва иҷтимоӣ; 1.6. – Механизми баланд бардоштани рақобатпазирии хизматрасониҳо дар соҳаҳои илм, маориф ва иҷтимоӣ; 2.29. – Самаранокии системаи хизматрасониҳои иҷтимоӣ; 4.4. Стратегияи дигаргунсозии даромадҳои аҳолии ва пасандозҳои муташаккил мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии доктарабӣ дарёфти дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Натиҷаҳои муҳими назариявӣ, методологӣ ва амалии таҳқиқот дар конференсияҳои илмӣ-амалӣ ва мизҳои мудаҷари байналхалқӣ, ҷумҳуриявӣ,

минтақавӣ, байнидонишгоҳӣ ва донишгоҳӣ маъруза гардидаанд, ки ҳам дар қаламрави Тоҷикистон ва ҳам берун аз он, дар давраи солҳои 2013-2021 баргузор шудаанд. Натиҷаҳои таҳқиқот дар чараёни таълими факултаҳои иқтисодии Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ ҳангоми хондани дарсҳои лексионӣ гузаронидани машғулиятҳои амалӣ аз ҷанбаҳои «Назариya иқтисодӣ», «Иқтисодиёт ва идоракунии минтақаҳо», «Микроиқтисод» ва «Макроиқтисод» мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Тавсиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия бо мувофиқат кардани натиҷаҳои бадастомада ва муқаррароти назариявии классикӣ, инчунин назарияҳои муосир дар ҷодаи баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳоли, риояи санадҳои меъёрию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва вилояти Хатлон муайян мегардад. Натиҷаҳои диссертатсия аз тарафи муаллиф дар конференсияҳои илмӣ амалии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва Донишкадаи технология ва менеҷменти инноватсионӣ дар шаҳри Кӯлоб тариқи мақолаву маърузаҳо муҳокима карда шуда, баҳои мусбат гирифтаанд.

Дар ин раванд, санади татбиқи натиҷаҳои таҳқиқотии диссертатсия аз ҷониби Раёсати рушди иқтисод ва савдои Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон аз 26.01.2020 пешниҳод шудааст. Инчунин вобаста ба ин, гувоҳномаи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ аз 25.02.2020, №34 ҷиҳати татбиқи натиҷаҳои таҳқиқотии диссертатсия дар чараёни таълим пешниҳод шудааст.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Вобаста ба натиҷаҳои таҳқиқот 16 мақолаи илмӣ, ки 4,1 ҷузъи ҷопиро ташкил медиҳанд, нашр шудааст. Аз ҷумла, 5 мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои илмӣ, ки шомили феҳристи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳастанд, ба ҷоп расидаанд.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса ва тавсияҳо иборат мебошад. Ҳаҷми диссертатсия 180 саҳифа буда, 25 ҷадвал, 7 формула, 14 расм ва 202 номгӯйи адабиётро дар бар мегирад.

ҚИСМИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддима мубрамияти мавзӯи таҳқиқотии диссертатсионӣ асоснок карда шуда, дараҷаи азҳудкунии масъалаи илмӣ арзёбӣ мегардад. Объект ва мавзӯи таҳқиқот, ҳадаф ва вазифаҳои он, асосҳои назариявӣ ва методологӣ, навгониҳои илмӣ, аҳамияти назариявӣ ва амалӣ муайян карда шудаанд.

Дар боби якум «Асосҳои назариявӣю методии рушди хизматрасониҳои иҷтимоӣ» - масъалаҳои назариявии таҳқиқотии минтақавӣ дар соҳаи хизматрасониҳои иҷтимоӣ ва рушди некуаҳволии аҳоли, масъалаҳои методии арзёбии вазъи иҷтимоӣ ва таъсири он ба сатҳу сифати зиндагии аҳоли ва хусусиятҳои рушди иқтисодӣ-иҷтимоии минтақаҳо дар заминаи муносибатҳои байналмилалӣ баён гардидаанд.

Дар диссертатсия қайд гардидааст, ки даромадҳо ва ташаккули некуаҳволӣ яке аз вазифаҳои муҳимтарини таҳқиқи назарияи иқтисодӣ мебошанд. Бо ҳалли ин масъала бисёр олимони соҳаи иқтисод машғул буда, то ба имрӯз аз ҷониби онҳо барои таъмини рушд аз нигоҳи васеъ ба роҳ мондани омӯзиши асосҳои методологӣ корҳои зиёд ба анҷом расонида шудааст. Барои ноил шудан ба

сатҳи баландтарини некуаҳволӣ, А.Смит формулаи одиро пешниҳод намуд: сулҳ, сабукии андозҳо ва таҳаммулпазирӣ дар идоракуни, боқимондаро кулли чараёни табиӣ иҷро мекунад. Мутафаккир вобастагии некуаҳволии ҷомеаро аз таносуби байни миқдори "меҳнати солона" муайян кардааст, яъне тамоми маҳсулоте, ки аҳоли дар зиндагӣ ба онҳо ниёз доранд, дар давоми сол истеъмол мекунад ва ё ин ки натиҷаи фаъолияти меҳнати аҳоли мебошад, ё худ маҳсулоте мебошад, ки ба ивази натиҷаҳои меҳнати аҳоли ва ё шумораи истеъмолкунандагон, аз кишварҳои дигар ба даст оварда мешаванд.²

Муаллиф дар заминаи омӯзиши ақидаи як қатор олимони соҳа чунин мешуморад, ки некуаҳволӣ ин дараҷаи таъмини аҳоли бо маҷмуи чорабиниҳои мебошад, ки ҳаёт ва фаъолияти инсон аз он вобаста аст. Ба сифати маҷмуи чорабиниҳо: дастрасии аҳоли ба неъматҳои моддӣ, маориф, тандурустӣ ва арзишҳои маънавӣ баромад мекунад.

Агар болоравии некуаҳволии мардум имкониятҳои истеъмолро зиёд кунад, пас маълум мешавад, ки дар байни некуаҳволӣ ва истеъмол робитаи мустақим ҷой дорад. Барои муайян кардани сатҳи некуаҳволии мардум, пеш аз ҳама, таркиби сатҳи зиндагиро муайян намудан зарур аст. Ҳалли ин мушкил ба вазифаҳои иқтисодии давлат, барои рушди соҳаҳои алоҳида, аз ҷумла соҳаи маорифи минтақа вобаста мебошад.

Дар диссертатсия қайд гардидааст, ки тақсмоти нобаробарии даромад ва сатҳи зиндагӣ яке аз масъалаҳои муҳим дар арзёбии хизматрасонии соҳаи иҷтимоӣ маҳсуб меёбад. Аз рӯйи мазмун нобаробарии даромадҳо - ин фарқияти сатҳи даромади пулии табақа ва гурӯҳҳои гуногуни аҳоли мебошад. Маълум аст, ки фарқияти андозаи музди меҳнат ва дигар сарчашмаҳои ташаккули бучети оила нобаробарӣ дар тақсмоти даромадро муайян мекунад. Масалан, корманди сохтмон ба ҳисоби миёна 2403,84 сомонӣ, корманди соҳаи маориф 1117,60 сомонӣ, корманди тандурустӣ ва хизматҳои иҷтимоӣ 977,22 сомонӣ музди моҳона мегиранд.³

Ҳангоми баҳодиҳии дараҷаи некуаҳволии мардум, аксар вақт мафҳуми "сатҳи зиндагӣ" истифода мешавад, ки ҳамчун қаноатмандии аҳоли аз ҳаёти худ дар робита бо талабот ва манфиатҳои гуногун фаҳмида мешавад. Ин мафҳум чунин хусусиятҳои гуногун, ба монанди шароити манзил, шароити кор, эҳтироми ҳуқуқи шахс, амнияти шахсӣ, шароити экологӣ, инчунин ҳисси субъективии оромӣ, субот ва солимиро дар бар мегирад.

Сатҳ ва сифати солимии аҳоли яке аз нишондиҳандаҳои арзёбии некуаҳволии мардум мебошад. Нишондиҳандаҳои асосии солимӣ ин нишондиҳандаҳои қабулшудаи умри миёнаи ҳаёт ҳангоми таваллуд ва сатҳи фавт мебошанд, ки ин нишондиҳанда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба 75 сол баробар мебошад. Суръатгирии афзоиши соҳаи тандурустӣ асоси рушди инсонӣ ва маҳаки муайянкунандаи индекси рушди инсонӣ дар сатҳи кишвар, аз ҷумла вилояти Хатлон мебошад. Тибқи маълумоти омӯрӣ, дар давраи солҳои 2016 - 2020 шумораи беморхонаҳо афзоиш ёфта, дар сатҳи ҷумҳурӣ 46 адад ва дар

² «Экономика благосостояния», теория и практика, (учебное пособие) автор: А. Р. Сафиуллин Ульяновск – 2007., стр. 12

³ Тоҷикистон: 30 – соли Истиклолияти давлатӣ. – Душанбе, 2021. - С.211.

сатҳи вилояти Хатлон 12 адад беморхона барзиёд мавриди истифода қарор дода шудааст. Дар давраи таҳлилшаванда шумораи бунгоҳҳо дар ҷумҳурӣ 27 адад ва дар вилояти Хатлон бошад, 36 адад зиёд шудааст. Аммо шумораи катҳои беморхона ба 10000 нафар аҳоли дар сатҳи ҷумҳурӣ ба 1,8 адад ва дар сатҳи вилояти Хатлон 2,6 адад камтар гардидааст, ки аз афзоиши босуръати аҳоли шаҳодат медиҳад. Шумораи кормандони миёнаи тиббӣ ба 10000 аҳоли низ дар давраи таҳлил дар ҷумҳурӣ 3,2 нафар ва дар вилояти Хатлон 7,3 нафар афзудааст.

Ҳамин тариқ, аз назари мо сатҳи некуаҳволии мардум аз ҳолат ва вазъияти соҳаи тандурустӣ алоқамандии зич дошта, идоракунии он аз тариқи васеъ истифода бурдани нишондиҳандаҳо дар доираи дараҷаи ташаккул ёфтани солимии аҳоли, шартҳои муҳимтарини пешбурди иқтисодиёт ба шумор меравад. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки хизматрасонии соҳаи тандурустӣ дар вилояти Хатлон рушду равнақ ёфта истодааст. Нобаробарии даромадҳо ҳамчун нишондиҳандаи иҷтимоию иқтисодӣ барои арзёбӣ намудани сатҳи даромади аҳоли муҳим ҳисобида мешавад (ниг. ба ҷадв. 1).

Ҷадвали 1 - Даромадҳои пулии аҳоли ва тақсими он дар сатҳи ҷумҳуриявӣ ва минтақавӣ барои солҳои 2016-2020

Нишондиҳандаҳо	Солҳо					Тағйирот 2020/2016
	2016	2017	2018	2019	2020	
Дар сатҳи ҷумҳурӣ						
Даромадҳои пулии аҳоли, млн. сомонӣ	31373,0	37247,5	41083,9	47986,3	65347,0	33974,0
Шумораи аҳолии доимӣ дар охири сол, ҳаз. нафар	8742,8	8931,2	9126,6	9313,8	9506,3	763,5
Даромад ба сари аҳоли дар сол, сомонӣ	3628,2	3919,7	4550,3	5203,6	6944,0	3315,8
Дар сатҳи вилояти Хатлон						
Даромадҳои пулии аҳоли, млн. сомонӣ	4051,4	4489,9	5347,2	6263,6	8571,3	4519,9
Шумораи аҳолии доимӣ дар охири сол, ҳаз. нафар	3124,3	3198,5	3274,9	3348,3	3425,5	301,2
Даромад ба сари аҳоли дар сол, сомонӣ	1296,6	1403,7	1632,8	1870,7	2502,2	1205,6

Сарчашма: Ҳисоби муаллиф аз рӯи: Тоҷикистон: 30-соли Истиқлолияти давлатӣ. Маҷмуаи оморӣ.- Душанбе, 2021.- С.11,201; Омори солонаи вилояти Хатлон дар солҳои 1991-2020.- Бохтар, 2021.- С.12.

Аз маълумоти ҷадвали 1 маълум аст, ки даромади пулии аҳоли дар сатҳи ҷумҳурӣ аз 31373,0 млн. сомони соли 2016 ба 65347,0 млн. сомонӣ дар соли 2020, яъне 33974,0 млн. сомонӣ зиёд гардида, дар сатҳи вилояти Хатлон бошад, мутаносибан 4519,9 млн. сомонӣ афзоиш ёфтааст. Даромад ба сари аҳоли дар сатҳи ҷумҳурӣ ва вилояти Хатлон мутаносибан ба 91,3 ва 92,9 % афзоиш ёфтааст. Шумораи аҳоли дар давраи таҳлили дар сатҳи ҷумҳурӣ тақрибан ба 1,09 ва дар сатҳи вилояти Хатлон бошад, ба 1,1 маротиба зиёд гардидааст. Чунин тамоил хусусияти фарқкунанда, ҳамзамон аҳамиятнокии омӯзиши муаммоҳои минтақавиро нишон медиҳад.

Нишондиҳандаи дигари баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии мардум - ин дарозумрӣ мебошад. Тибқи маълумоти расмӣ бо арзёбии рейтинг дар ҷаҳон, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар байни давлатҳо аз ҷиҳати дарозумрӣ ба ҳисоби

миёна 75,1 сол баробар буда, ҷойи 20-умро ишғол менамояд, ки ин нишондиҳанда маҳсули чорабиниҳои сиёсати иҷтимоӣ дар кишвар мебошад, алалхусус, дар 30 соли истиқлол ин нишондиҳанда панҷ сол афзудааст.⁴ Нишондиҳандаи дигари ташаккули некуаҳволии мардум ин маълумот оид ба саводнокӣ мебошад.

Ҳамин тариқ, дар боби мазкур таваҷҷуҳ ба асосҳои назариявӣ-амалии масъалагузорӣ ва шарҳи дараҷаи некуаҳволӣ, дар робита ба концепсияҳои асосӣ ва мавқеъгирии олимони хориҷӣ ва ватанӣ, методологияи омӯзиши тамоили рушди некуаҳволии мардуми минтақаи Хатлон аз нигоҳи рушд гирифтани муносибатҳои байналмилалӣ ба таҳлил ва омӯзиш равона карда шуд. Таваҷҷуҳи асосӣ ба ақидаҳои назариявии классикӣ ва мавқеъгирии усулҳои андозагирӣ, арзёбии дараҷаи нобаробарии даромадҳо, инчунин сатҳи некуаҳволии аҳолии Тоҷикистони муосир, параметрҳо ва тамоюлҳои бартаридоштаро тибқи параметрҳо ва тамоилҳои афзалиятнокро мавриди таҳқиқ қарор додем. Бинобар ҳамин, бо назардошти баъътибор гирифтани нишондиҳандаҳои хусусиятҳои минтақавӣ дар қиёс бо сатҳи некуаҳволии умумичумхуриявӣ маълум мегардад, ки самарайи идоракунии чунин раванд аз таҳияи методологияи ченкунӣ ва арзёбии некуаҳволии мардуми минтақа дар заминаи муносибатҳои байналмилалӣ алоқамандии зич дошта, мавриди таҳлил ва хулосабарорӣ қарор гирифтанд.

Дар боби дуюм «Таҳлили вазъи муосири хизматрасониҳои иҷтимоӣ ва тақмили низоми минтақавии рушди онҳо» - таҳлили ҳаҷм ва таркиби хизматрасонии иҷтимоӣ дар сатҳи минтақа, арзёбии нишондиҳандаҳо ва ташаккулёбии хизматрасониҳои иқтисодӣ-иҷтимоии минтақа ва имконият ва дурнамои нишондиҳандаҳои хизматрасониҳои иқтисодӣ – иҷтимоии вилояти Хатлон баррасӣ гардидааст.

Ҳоҷагии иқтисоди миллӣ бо ҳам алоқамандии ҳамаи минтақаҳои кишварро ифода мекунад. Бинобар ин, ба ақидаи мо, истифодаи имкониятҳои дохилӣ дар таъмини ҳамгирии байниминтақавӣ хело бомаврид мебошад. Дар ҷадвали зерин гардиши савдои хориҷӣ дар сатҳи умумичумхуриявӣ ва вилояти Хатлон дар 5 соли охир чунин ифода ёфтааст, ки он аз рушди босуботи муносибатҳои ҳамгирии минтақавӣ ва афзоиши нишондиҳандаҳои гардиши савдои хориҷӣ далолат медиҳад (ниг. ба ҷадвали 2).

Ҷадвали 2 - Гардиши савдои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақоми вилояти Хатлон, млн. доллар

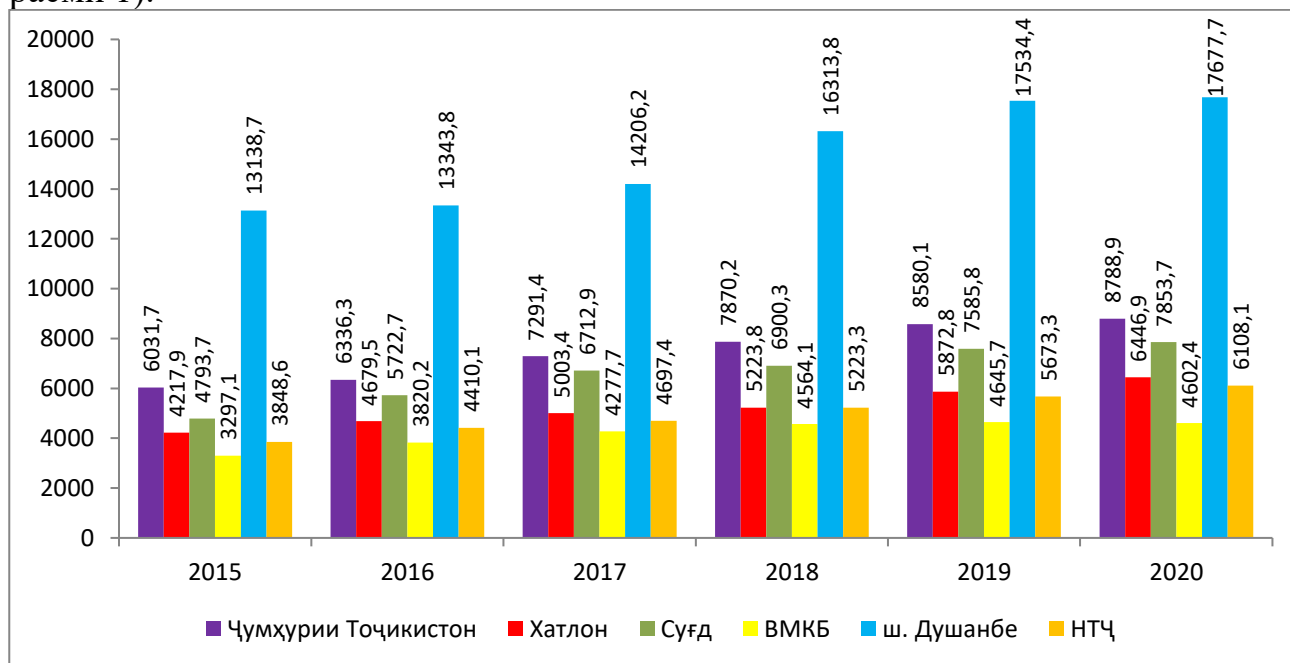
Нишондиҳандаҳо	Солҳо	2016	2017	2018	2019	2020	Тағйирот + -, маротиба
Дар сатҳи ҷумҳурӣ		3929,9	3972,9	4224,3	4523,7	4557,8	+1,2
Дар вилояти Хатлон		310,8	342,5	368,1	404,5	2357,9	+1,2
МОИ Тоҷикистон		3,5	4,2	6,3	8,1	9,9	+ 2,8
МОИ Хатлон		0.58	2.45	1.76	0.06	2,56	+ 4,4

Сарчашма: Тоҷикистон: 30-соли Истиқлолияти давлатӣ. Маҷмуаи оморӣ.- Душанбе, 2021.-С.513; Омори солонаи вилояти Хатлон барои солҳои 1991-2020. – Бохтар, 2020. - С. 342.

⁴ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21.12.2021.-С. 7.

Таҳлили чадвали 2 нишон медиҳад, ки равобити байниҳоҷагӣ дар доираи минтақаҳои озоди кишвар гарчанде дар сатҳи ҷумҳурӣ 2,8 маротиба афзоиш ёфта бошад ҳам, ин нишондиҳанда дар вилояти Хатлон 4,4 маротиба зиёд гардидааст. Дар ҳолати густариш ёфтани иқтидорҳои истеҳсоли ва хизматрасонӣ дар заминаи МОИ мувофиқан даромадҳо афзоиш ёфта, таъмини сатҳи муътадили некуаҳолии мардум имконпазир мегардад. Яъне, ҳамгироии байниҳоҷагии минтақаҳои кишвар ва омӯзиши онҳо ба равандҳои муосири иқтисодии миллӣ ба суръати рушди иқтисодию иҷтимоии минтақаҳо ва некуаҳолии мардуми онҳо, алалхусус, дар сурати ҳамгирӣ дар атрофи минтақаҳои пешрафта таъсири мусбат мерасонад. Чунин шароит боиси устуворӣ дар робита ба таваррум ба амал омада, даромади воқеии мардуми минтақаи Хатлон арзиши баландро мегирад.

Муносибатҳои бозорӣ хусусиятҳои дорои характери эҳтимолиро дар бар гирифта, баробари авҷ гирифтани муносибатҳои байналмилалӣ ба ин раванд ворид мегарданд ва рушди умумиқтисодии падидаи фарогирро дар кулли кишварҳои дорои сатҳи гуногуни рушд ба амал меоранд. Новобаста аз чунин шакли нобаробарӣҳо, нишондиҳандаи муҳиме, ки барои арзёбии сатҳи некуаҳолии дар байни табақаҳои гуногуни иҷтимоӣ мавриди истифода қарор мегирад - ин рушди ММД мебошад, ки ҳамчун критерияи муҳим тағйироти таркибии он тавсифи муносибатҳои байниминтақавиро ифода мекунад (ниг. ба расми 1).

Расми 1 - Суръати афзоиши ММД ба ҳар сари аҳоли дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, сомонӣ⁵

Сарчашма: Таҳияи муаллиф

Дар расми 1 суръати миёнасолони афзоиши ММД воқеӣ дар сатҳи ҷумҳурӣ ва минтақаҳои он ба тариқи тафриқавӣ ифода ёфтааст. Дар муқоиса бо дараҷаи миёнаи ҷумҳуриявӣ дар минтақаҳои овардашуда тамоиле ба назар

⁵ Таҳия ва ҳисоби муаллиф аз рӯи: Тоҷикистон: 30-соли Истиқлолияти давлатӣ. Маҷмуаи оморӣ.- Душанбе, 2021.-С.335; Минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон.-Душанбе, 2021.- С.19-22.

мерасад, ки минтақаи Хатлон нисбатан таносуби мусбиро касб карда, минтақаҳои дигар ба монанди НТҚ ва ВМКБ дараҷаи камтарро гирифтаанд. Устувории сиёсӣ дар мамлакат васеъ фаро гирифтани шакли кушоди иқтисодӣ боиси фароҳам омадани иқтидорҳои нав, ҷойҳои корӣ ва мувофиқан афзудани сатҳи даромад ва рушди ҳифзи иҷтимоии мардуми минтақаи Хатлонро нишон медиҳад.

Дар мавриди ҷалби сармоя, субъектҳои минтақавии ҳаракатдиҳандаи сармоя ва ташаккулдиҳандаи хоҷагии умумӣ сарчашмаи сохторҳои давлатӣ ва хусусии тичоратӣ буда, самаранокии раванди ҷалби сармоягузорӣ аз созмон додани муносибатҳои тарафайн бо ташкилотҳои молиявӣ иқтисодӣ иборат мебошад (ниг. ба ҷадв. 3).

Ҷадвали 3 - Ҳаҷми сармоягузори мустақим дар ҷумҳурӣ ва минтақаҳои он барои солҳои 2014 – 2020

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ҷумҳурии Тоҷикистон	2580183	470867.3	3245670	354495.2	3631746.4	3948421	3760505,1
Хатлон	1034592.1	189186.2	1294984	29358.7	1424629.6	1471485	1353457
Суғд	396980.5	100793.4	739106.1	198935.8	814120.6	799111.5	803356,3
ВМКБ	26752.5	13860	74437.53	15827.3	115282.9	129945	132842,6
НТҚ	242958	35668.1	408454.4	16803.9	467466.7	495184.9	309563,1
ш. Душанбе	878899.9	131359.6	728688.3	93569.5	810246.6	1052695	1161286,1

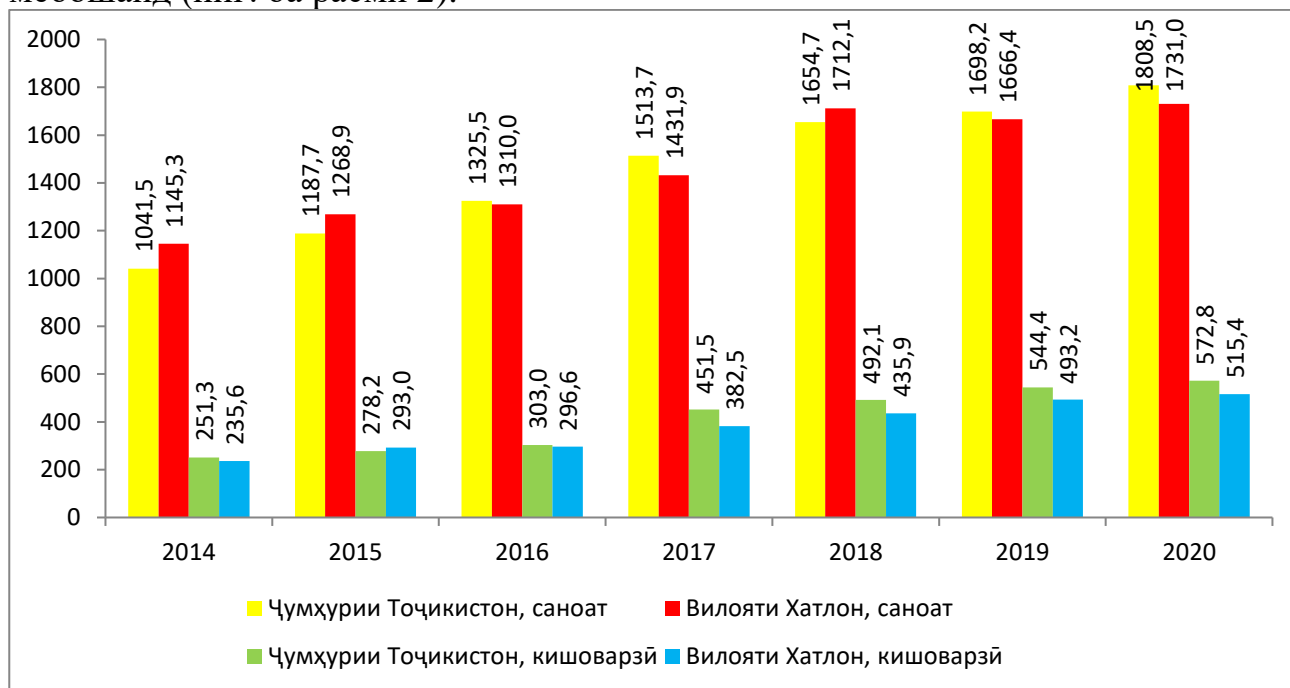
Сарчашма: Таҳияи муаллиф аз рӯи: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон.-Душанбе, 2015.- С.239-240; 2016.- С.272-273; 2017.- С.254-255; 2018.- С.257-258; 2019.- С.251-252; 2020.- С.267-268, 2021. – С. 392-393.

Маълумоти омории ҷадвали 3 дар маҷмуъ нишондиҳандаҳои сармоягузори мустақимро дар давраи солҳои 2014-2020 ба ҳисоби ҳазор доллари ИМА дар бар гирифтааст. Аз маълумоти ҷадвал ба назар мерасад, ки ҳаҷми сармоягузори умумӣ дар давраи таҳлили 1,5 маротиба афзудааст. Дар муқоисаи таркибӣ вазни қиёсии ҳаҷми сармоягузори вилояти Хатлон дар соли 2020 наздики 36%-ро ташкил медиҳад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи истиқлолият ба як қатор муваффақият ноил гаштааст, ки дар ин ҷода саҳми минтақаҳои он хело назаррас мебошад. Чунин тамоюли назаррас бевосита аз нишондиҳандаҳои сатҳи макроиқтисодӣ ва рушди минтақаҳои алоҳидаи он бар меояд. Масалан, дар солҳои 2014 ва 2020 нишондиҳандаи ММД ва МММ вилояти Хатлон ба ҳар сари аҳоли мувофиқан аз 5523,7 то 8788,9 ва 3963,5 то 6446,9 сомониро ташкил медиҳанд. Дар ҳамин давра хароҷоти бучети давлатӣ ба ҳисоби умумӣ аз 13190,4 то 24812,5 млн сомонӣ ва дар сатҳи вилояти Хатлон аз 1107252 то 1867539,3 ҳазор сомониро ташкил додааст.⁶ Дар давраи таҳлили истеҳсоли маҳсулоти умумии кишоварзӣ дар сатҳи ҷумҳурӣ аз 26772,3 то 37616,6 млн сомонӣ ва дар сатҳи вилояти Хатлон аз 11403,6 то 16985,0 млн. сомониро ташкил додааст, ки динамикаи он мувофиқан 40,5% ва 48,9% -ро ташкил медиҳад. Инчунин истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар сатҳи ҷумҳурӣ агар 2,1 маротиба афзуда бошад, дар сатҳи вилояти

⁶ Тоҷикистон: 30 – соли Истиқлолияти давлатӣ. Маҷмаи оморӣ. – Душанбе, 2021. – С. 653; Омори солонаи вилояти Хатлон барои солҳои 1991-2020. – Бохтар, 2021. - С.-16.

Хатлон ин нишондиҳанда 1,7 маротиба афзоиш ёфтааст.⁷ Қайд кардан зарур аст, ки дар ин чода захираҳои зиёди истифоданашуда бобати аз сохти аграрӣ ба сохти аграрӣ-саноатӣ ҷой доранд. Чунин маълумот барои муқоиса намудани музди меҳнати кормандон дар соҳаи кишоварзӣ ва соҳаи саноатӣ муҳим мебошанд (ниг. ба расми 2).

Расми 2 - Нишондиҳандаҳои муқоисавии сатҳи музди меҳнати миёнаи хармоҳаи кормандони соҳаҳои истеҳсолоти саноатӣ ва кишоварзӣ дар сатҳи умумичумхуриявӣ ва вилояти Хатлон, сомонӣ⁸

Сарчашма: Таҳияи муаллиф

Аз маълумот бар меояд, ки музди меҳнати миёнаи хармоҳаи кормандони истеҳсолоти саноатӣ нисбат ба музди меҳнати кормандони соҳаи кишоварзӣ дар маҷмӯъ нисбатан баланд мебошанд.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади амалӣ намудани Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 ҷиҳати фароҳам овардани шароити рушди иқтисоди миллий чораҳои мушаххасро пешбинӣ менамояд. “Рушди минтақаҳои кишвар сатҳи муҳимтарини татбиқи ислоҳоти иқтисодӣ буда, ҳамчун нуқтаи ниҳии тамоми кӯшишҳои қатъии ҳукумат дар самтҳои афзалиятнок дида баромада мешавад: аз ҷумла, таъмини сатҳи қобили қабули амнияти энергетикӣ ва озуқаворӣ, рушди имконоти коммуникатсионии кишвар ва вусъатдиҳии шуғли пурмаҳсул”.⁹ Аз Стратегия бар меояд, ки дар таъмини рушди минтақаҳо, аҳамияти махсусро тақвиятдиҳии таркиби даромадҳои аҳоли буда, дар ин самт музди меҳнат барои тақвияти рушд дар тамоми соҳаҳо муҳимтарин ба шумор меравад.

⁷ Тоҷикистон: 30 – соли Истиклолияти давлатӣ. Маҷмаи оморӣ. – Душанбе, 2021.–С.15; Омори солонаи вилояти Хатлон барои солҳои 1991-2020. – Бохтар, 2021. - С.-16, 166.

⁸ Таҳияи муаллиф аз рӯйи: Тоҷикистон: 30 – соли Истиклолияти давлатӣ. Маҷмаи оморӣ. – Душанбе, 2021.–С. 221-222

⁹ Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030.– Душанбе, 2016.–С.42.

Тибқи маълумоти омили расмӣ дар давраи солҳои 2014-2020 музди меҳнат муҳимтарин манбаи даромади аҳолии кишвар боқӣ мондааст, ки дар давраи таҳлили он дар сатҳи ҷумҳурӣ аз 816,27 то 1393,87 сомони ро ташкил дода, ин нишондиҳанда дар вилояти Хатлон мувофиқан ба 615,23 ва 1053,78 сомонӣ баробар мебошад.¹⁰ Дар мавриди муқоиса намудани ин нишондиҳандаҳо ташаккули даромади пулии аҳоли аз ҳисоби музди меҳнат нишон медиҳад, ки ҷӣ дар сатҳи ҷумҳурӣ ва ӣи даромади ҳар нафар аҳоли, хароҷоти хонаводаҳо ва индекси нархҳои истеъмолии аҳоли вобаста аст. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки музди меҳнат дар таркиби даромадҳои пулии аҳоли ҳиссаи бештарро ташкил медиҳад. Нишондиҳандаи мазкур дар солҳои 2014 ва 2020 мувофиқан ба 45,1% ва 41,2% баробар гардида, дараҷаи тағйирёбии музди меҳнат дар ин давра 1,5 маротиба зиёд гардидааст.

Тавре аз таҷрибаи байналмилалӣ бар меояд, кишварҳои рӯ ба тараққӣ асосан аз ҳисоби сармоягузори рушди дараҷаи маълумотнокии аҳоли ба муваффақиятҳои назаррас ноил гардидаанд. Маълум мегардад, ки дар давоми солҳои 2015-2020 дар ҷумҳурӣ ва минтақаи Хатлон дар ин самт тавачҷуҳи махсус зоҳир гардидааст (ниг. ба расми 3).

Расми 3 - Хароҷоти буҷет дар баҳши маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва вилояти Хатлон барои солҳои 2014-2020 (млн. сомонӣ)

Сарчашма: Таҳияи муаллиф

Тавре аз расми 3 бар меояд, хароҷоти буҷет дар баҳши маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва вилояти Хатлон барои солҳои 2014-2020 дар маҷмӯъ майли афзуншавиро гирифтаанд. Сарфи назар аз он ки хароҷоти давлатӣ дар соҳаи илм ва маориф тамоюли афзоиш дорад, дар муқоиса бо эҳтиёҷоти воқеӣ онҳо нокифоя мебошанд. Маблағгузори соҳаи маориф дар соли 2014 барои ҷумҳурӣ 2353,9 млн сомонӣ, барои вилояти Хатлон 631,8 ҳазор сомонӣ, дар соли 2020 - барои ҷумҳурӣ 5818,1 млн сомонӣ, барои вилояти Хатлон 1072,9 ҳазор сомони ро ташкил дод.¹¹ Натиҷаи таҳлил нишон дод, ки ҳамасола маблағгузори ба ин баҳш ба ҳисоби миёна дар ҷумҳурӣ 5,58%-и ММД ва дар вилояти Хатлон 5,05%-и МММ-ро ташкил медиҳад.

¹⁰ Тоҷикистон: 30 – соли Истиклолияти давлатӣ. Маҷмаи оморӣ. – Душанбе, 2021.–С.220-221; Омори солонии вилояти Хатлон барои солҳои 1991-2020. – Бохтар, 2021. - С.-122-123.

¹¹ Омори солонии Ҷумҳурии Тоҷикистон.-Душанбе, 2020.- С.443-464; Тоҷикистон: 30 – соли Истиклолияти давлатӣ. Маҷмаи оморӣ. – Душанбе, 2021.–С.687; Омори солонии вилояти Хатлон барои солҳои 1991-2020. – Бохтар, 2021. - С.-435.

Ҳамин тариқ, арзёбии нишондиҳандаҳо ва тамоюлгирии рушди некуаҳволии мардуми вилояти Хатлон нишон медиҳад, ки барои баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ ва некуаҳволии мардум, ҳавасмандгардони нишондиҳандаҳои соҳаи иҷтимоӣ зарур мебошад, аз ҷумла тавсеаи ҳаҷми маблағгузорию афзоиш дода, системаи идоракунии ҳифзи иҷтимоии аҳолиро тақвият додан зарур аст. Дар ин самт таъмини баробарии иҷтимоӣ аз рӯи фарогирии хизматрасониҳои иҷтимоӣ хело муҳим мебошад. Аз ҷумла барои маҳдуд кардани нобаробарии даромад, дар ин ҳолат имконият пайдо мешавад, ки баробариро дар тамоми соҳаҳои фаъолияти мардумӣ таъмин намояд. Ба ақидаи муаллиф, дар ин самт нишон додани ҳолат ва таҳлили муқоисавии раванди таълим дар байни минтақаҳо ва дар маҷмӯъ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқи мақсад аст (ниг. ба ҷадв. 4).

Ҷадвали 4 - Динамикаи нишондиҳандаҳои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ

№	Нишондиҳандаҳо	Солҳо					Тағйирот 2020 нисбат ба 2016
		2016-2017	2017-2018	2018-2019	2019-2020	2020-2021	
Ҷумҳурии Тоҷикистон							
1	Аҳоли, ҳазор нафар	8742,8	8931,2	9126,6	9313,8	9506,3	763,5
2	Адади муассисаҳо, воҳид	3874	3879	3877	3893	3920	46
3	Шумораи хонандагон, ҳазор нафар	1838,8	1907,7	1970,7	2033,9	2108,9	270,1
4	Шумораи омӯзгорон, ҳазор нафар	116,5	120,2	123,1	124,3	130,1	13,6
Вилояти Хатлон							
1	Аҳоли, ҳазор нафар	3124,3	3198,5	3274,9	3348,3	3425,5	301,2
2	Адади муассисаҳо, воҳид	1328	1330	1337	1347	1354	26
3	Шумораи хонандагон, ҳазор нафар	681,0	707,2	729,1	752,7	779,6	98,6
4	Шумораи омӯзгорон, ҳазор нафар	40,5	42,7	43,8	44,4	46,8	6,3

Сарчашма: Тоҷикистон: 30 соли истиқлолияти давлатӣ. – Душанбе, 2021. - С. 11, 69-73; Минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон.- Душанбе, 2021.-С. 21, 80, 84.

Чи тавре аз ҷадвали 4 бар меояд, дараҷа ва динамикаи нишондиҳандаҳои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар чор соли мавриди таҳлил сатҳи баланди тағйирёбиро дар бар мегирад. Чунин майл аз тариқи нишондиҳандаҳо дар сатҳи ҷумҳурӣ ва вилояти Хатлон ба назар мерасад, ки онҳо ҷиҳатҳои муҳими ташаккул ёфтани сатҳи некуаҳволии мардум дар ҷумҳурӣ ва минтақаи Хатлон мебошад. Чунин майл хело баръало дар давраи солҳои истиқлолият ба назар мерасад.

Алалхусус гузариш ба низоми таҳсилоти кредитӣ, ҷорӣ намудани таҳсилоти фосилавӣ ва ислоҳоти гуногун дар ин самт ҳамчун нишондиҳандаҳои иқтисодии некуаҳволӣ баромад кардаанд. Дар шароити иқтисоди бозорӣ ва рушди бозори хизматрасонии соҳаи маориф шумораи донишгоҳу донишкадаҳои олий, коллеҷҳо дар ҷумҳурӣ сол то сол зиёд шуда истодаанд, ки андешаи дар боло зикршударо тақвият медиҳад.

Муаммои таъсис ёфтани идоракунии ва механизми суръат бахшидани ҷараёнгирии рушд ҳодисаи мураккаб ба шумор рафта, аз бисёр ҷиҳат ба ҷой

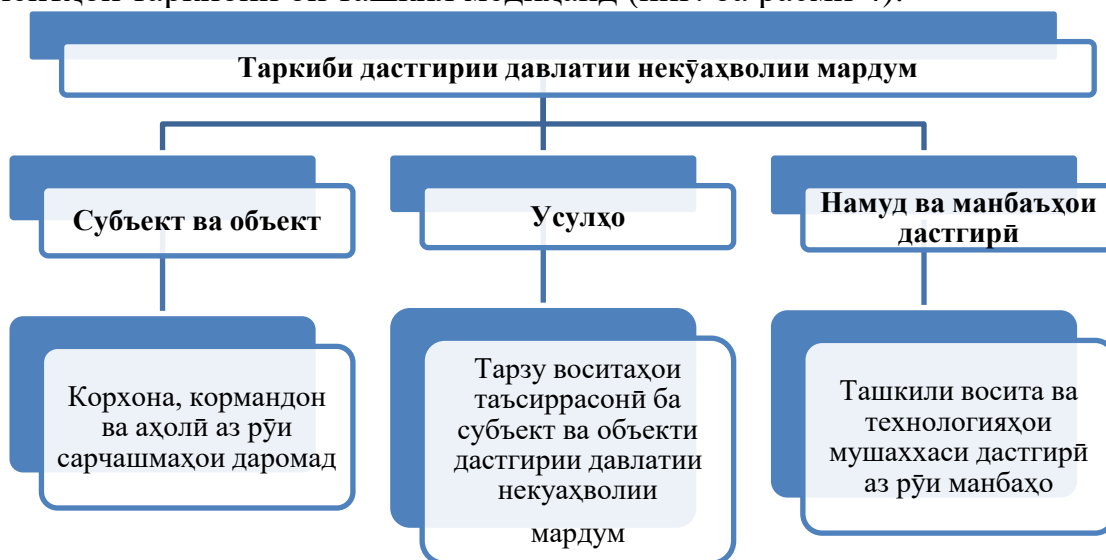

доштани маълумоти боэътимод ва дар ҳамин замина таҳлил ва хулосабарориҳои дурнамоӣ вобастагии зич дорад. Дар ин самт васеъ истифода намудан аз чорабиниҳои мушаххаси нақшавӣ ва коркарду истифода бурдани усулҳои моделсозӣ бо мақсади тақвият бахшидани сафарбар намудани усулҳои иқтисодӣ-оморӣ ва васеъ кардани фазои рақамигардонии иқтисоди минтақаҳо то рафт аҳамияти зиёд пайдо карда истодааст.

Бо мақсади таҳлил ва дурнамоӣ нишондиҳандаҳои иқтисодии муайянкунандаи дараҷаи некуаҳволии мардуми вилояти Хатлон, моделҳои ҳисобии дурнамозорӣ таҳия карда шуда, дар асоси онҳо дурнамоӣ нишондиҳандаҳои мазкур то соли 2025 ҳисоб карда шудаанд. Дар раванди таҳқиқот бо ин мақсад алоқаи байниҳочагии кишвар дар ташаккули некуаҳволии мардуми минтақа ва арзёбии нишондиҳандаҳо бо интиҳоб намудан аз маҷмуи омилҳо, нишондиҳандаи таъсиси даромад ба эътибор гирифта шуда, барои дарёфт ва сафарбар кардани имкониятҳо дар вилояти Хатлон мавриди арзёбӣ қарор дода шуд.

Дар боби сеюм «Такмили сиёсати иҷтимоӣ ва дурнамоӣ нишондиҳандаҳои хизматрасониҳои иҷтимоӣ» - дастгирии давлатии рушди соҳаи хизматрасонии иҷтимоӣ барои баланд бардоштани некуаҳволии вилояти Хатлон, такмили механизми инкишофи соҳаи хизматрасонии иҷтимоӣ ва таҳияи модели арзёбии сатҳ ва сифати зиндагии аҳолии вилояти Хатлон мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор гирифтаанд.

Заминаи татбиқи босамари низоми мазкурро сатҳи самаранокии татбиқи элементҳои таркибии он ташкил медиҳанд (ниг. ба расми 4).

Расми 4 - Механизми дастгирии давлатии некуаҳволии мардуми вилояти Хатлон

Сарчашма: Таҳияи муаллиф

Аз расми 4 бар меояд, ки такмили механизми дастгирии давлатии баланд бардоштани даромаднокии мардуми минтақае, ки некуаҳволий хубтар мегардад имконият медиҳад, ки стратегия, консепсия ва барномаҳои давлатии ба рушди иқтисодию иҷтимоии минтақа равонагардида бо роҳи самаранок татбиқ карда шаванд. Аз назари мо, механизми дастгирии давлатии баланд бардоштани некуаҳволии мардуми минтақа, дар ҳаёти иҷтимоию иқтисодии мардуми

минтақа нақши муҳим ва мавқеи хосро доранд, ки чузъҳои таркибии алоҳидаи он дар расми 5 оварда шудааст.

Расми 5 - Чузъҳои таркибии механизми дастгирии давлатии баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии мардуми вилояти Хатлон

Сарчашма: Таҳияи муаллиф

Дар расми 5, бо роҳи ишораи ҳамгирии чузъҳои таркибии механизми дастгирии давлатии баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии мардуми минтақа, мазмун, моҳият ва самтҳои татбиқи он бо дарназардошти рушди иқтисодии минтақа оварда шудааст, ки дар мавриди ҳамчун объекти идоракунӣ қарор гирифтани он имконияти баландбардории дараҷаи зиндагии мардумро фароҳам месозад.

Механизми иқтисодӣ - тибқи ақидаи мутахассисон, асосан, дар заминаи ба эътибор гирифтани нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ ба ҳар сари аҳоли ва алоқамандии он бо дигар нишондиҳандаҳои иҷтимоию иқтисодии минтақа мавриди истифода қарор дода мешавад. Ба ақидаи муаллиф, зарур аст, ки дар ин самт ба масъалаи танзими муҳоҷирати меҳнатӣ низ таваҷҷуҳи хоса зоҳир карда шавад, зеро дар маҷмуъ масъалаҳои зикршуда шароити ташаккул ёфтани захираи корӣ, суръатгирии истеҳсолот ва рушди хизматрасонии иҷтимоиро ифода мекунанд. Дар ин самт заминаи дастгирии давлатиро ҳавасмандгардонии шуғли пурмаҳсул ташкил медиҳад.

Дар раванди танзими иқтисодӣ-иҷтимоии аҳоли, дар ин самт таъмини ҳифзи иҷтимоӣ масъалаи муҳим буда, ба дараҷа ва сатҳи зиндагӣ таъсири бевосита мерасонад, ки он аз дастгирии давлатии таъмини некуаҳволӣ вобастагӣ дорад.

Дар қатори танзими иқтисодӣ-иҷтимоии мардум, таҷрибаи давлатҳои пешрафта нишон медиҳад, ки устувории низоми сиёсӣ ва ниҳодҳои он ба сатҳи зиндагии мардум таъсири бевосита мерасонад. Дар ин самт, таркиб ва сохтори даромади аксарияти аҳолиро, пеш аз ҳама, гузаштан ба муносибатҳои бозорӣ ва дар ин замина ба роҳ мондани диверсификатсияи фаъолияти соҳибкорӣ ташкил медиҳад. Танзими иқтисодӣ-иҷтимоӣ барои баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии мардуми вилояти Хатлон характери комплексӣ дошта, лозим аст,

ки моҳияти механизм ва унсурҳои дастгирии давлатиро дар ин самт шарҳу тавзеҳ диҳем. Дар ин самт лозим аст, ки сатҳ ва сифати таҳқиқот муайян карда шуда, дар баробари сатҳи ҷумҳуриявӣ, минтақаҳои алоҳидаи он низ дар самти дастгирии давлатии некуаҳволӣ бо пуррагӣ ташаккул ёфта, санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ бо дарназардошти меъёрҳои байналмилалӣ татбиқ гардида, онҳо ҳамчун қувваи ҳаракатдиҳандаи устувории даромадҳои аҳоли барои тақвияти сатҳи зиндагӣ дар минтақа равона карда шавад. Дарачаи омӯзиш аз тариқи сафарбар намудани дастовардҳои ташкилию илмии олимони хориҷӣ ва ватанӣ ба роҳ монда шуда, ташкили ниҳодҳои омӯзишӣ хело зарур мебошад.

Ҳалли масъалаҳои шуғли пурмаҳсули аҳоли, бозори меҳнатӣ ва паст намудани сатҳи камбизоатӣ барои тамоми шароити минтақаҳо хеле муҳим арзёбӣ гардида, дар даврони бухрони молиявӣ-иқтисодӣ бештар ба танзими давлатӣ ниёз доранд. Агар дар соли 2010-2015 афзоиши миёнасолонани аҳоли 1,7 % бошад, ин рақам дар соли 2020 ба 1,6% баробар буда, ки он аз дараҷаи миёнасолонани 2010-2015 0,1 % пасттар мебошад. Аз ин ҷо зарурати дастгирии давлатии дараҷаи некуаҳволии мардуми минтақа дар заминаи танзими шуғли меҳнат, бекорӣ, муҳоҷирати меҳнатӣ ва баланд бардоштани дараҷаи некуаҳволии мардум дар вилояти Хатлон амал намудани механизми баланд бардоштани некуаҳволиро тақозо дорад.

Чи тавре аз маълумоти расмӣ бар меояд, сатҳи бекорӣ дар вилояти Хатлон дар соли 2020 тақрибан 3,3%-ро ташкил медиҳад. Ин маънои онро дорад, ки дар мавриди паст будани сатҳи бекорӣ ба қайд гирифта шуда, шиддати бозори минтақавии меҳнат кам гардида, фарқияти бозорҳои маҳалли меҳнат ба амал меояд.

Татбиқи ҷиҳатҳои миқдорӣ ва сифатии сохтори иқтисодиёти вилояти Хатлон боиси тағйирот дар инкишофи демографӣ ва шуғли аҳоли, ҳамчун таъсисдиҳандаи дараҷаи некуаҳволӣ мегардад. Аз ин ҳисоб таҳлили тағйироти таркиби синну солӣ афзоиши ҳиссаи аҳолии қобили меҳнатӣ ва шумораи аҳолии ба кор машғулбуда хело муфид мебошад (ниг. ба ҷадв. 5).

Ҷадвали 5 - Динамикаи шумораи аҳоли, шуғл ва сатҳи бекорӣ дар вилояти Хатлон, барои солҳои 2013-2020

Нишондиҳандаҳо	Солҳо					2020 нисбат ба соли 2013, бо %
	2013	2015	2017	2019	2020	
Шумораи аҳоли, ҳазор нафар	2898,6	3047,8	3198,5	3348,3	3425,5	127
Аз ҷумла: шумораи миёнаи солонани аҳолии машғул дар иқтисодиёт, ҳазор нафар	388,4	404,6	447,7	473,2	475,3	122
Шумораи бекорони расман ба қайд гирифта - ташуда, ҳазор нафар	22,8	20,7	18,0	15,7	15,7	69
Сатҳи бекорӣ, %	5,8	5,1	4	3,3	3,3	60

Сарчашма: Таҳияи муаллиф аз рӯи: Омори солонани вилояти Хатлон дар солҳои 1991-2020.- Бохтар, 2021. - С.8.

Чи тавре аз таҳлили ҷадвали 5 бар меояд, дар давоми солҳои 2013-2020 шумораи умумии аҳолии вилояти Хатлон ба 27% зиёд шудааст. Тағйирёбии

ҳайати корӣ дар соҳаҳо хуб ба роҳ монда шуда, дар робита ба фаъолияти истеҳсолии минтақа, бояд самаранок бошад. Инчунин афзоиши ҳиссаи аҳолии машғули фаол дар теъдоди умумии аҳоли 13,8 %-ро ташкил дода, чунин тамоюл дар оянда низ давом меёбад. Дарачаи бекорон нисбат шумораи умумии аҳоли аз 5,8 соли 2013 ба 3,3 % дар соли 2020 паст гардидааст. Аз назари мо, дар чунин ҳолат афзоиши қувваи кории минтақа ва ташаккул ёфтани бозори минтақавии меҳнатӣ ба назар самаранок мерасад.

Таъмини шуғли пурраи аҳоли ва механизми танзими давлатии он дар заминаи рушди соҳибкорӣ ва самтҳои афзалиятноки рушди минтақа дар ташаккули иқтисодии молиявии субъектҳои хоҷагидор ва хонаводаҳои алоҳидаи он аҳамияти зиёди иҷтимоӣ дорад. Ҳамин тавр, дастгирии давлатии баланд бардоштани дарачаи некуаҳволии мардум аз амалисозии чорабиниҳои зерин вобастагӣ мегирад:

-пеш гирифтани баланд бардоштани дарачаи некуаҳволии мардум, дар асоси такрористеҳсоли васеи захираҳои меҳнатӣ ва даромади воқеии аҳоли;

-ҳамаҷониба ба роҳ мондани мувофиқати арза ва тақозо дар бозори меҳнатӣ ва мусоидат барои пешгирии муҳочирати беруна ва дастгирии давлатӣ дар таъмини танзими давлатии тақсимоии қувваи корӣ дар байни минтақаҳои дохили кишвар;

-баланд бардоштани самаранокии истифодаи захираҳои меҳнатӣ, татбиқи шарикӣ иҷтимоӣ, беҳтаргардонии равандҳои шуғли корӣ дар деҳот, хусусан кадрҳои баландихтисос;

- ташкил ва ба роҳ мондани шакли пурраи шуғли пурмахсули меҳнат дар минтақа тибқи татбиқи барномаҳои гуногун рушди соҳибқорӣ хурд бо дарназардошти хусусиятҳои фарҳанг ва анъанаҳои миллии минтақа;

-ҳавасманд кардани муносибатҳои нави бозорӣ тибқи асоснок намудани равияҳои институтсионалии дастгирии давлатии баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии мардуми минтақа.

Ҳамин тавр, механизми баланд бардоштани дарачаи некуаҳволии мардуми минтақа аз танзими давлатии таъмини шуғли пурраи аҳоли, рушди бозори минтақавии меҳнат дар заминаи тақмили механизми ташкилӣ-хоҷагидорӣ, иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва маъмурӣ-ҳуқуқӣ вобаста мебошад.

Дастгирии давлатии баланд бардоштани сатҳи некуаҳволи дар шароити имрӯза аз омилҳои гуногун вобастагӣ дорад. Баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ ин мақсади асосии сиёсати иқтисодӣ иҷтимоӣ давлат мебошад. Аз ҷумла, дар Паёми навбатии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид гардид, ки “мо талош дорем, ки барои ҳар як сокини мамлакат шароити зиндагии шоистаро муҳайё созем ва ҳамаи нақшаву барномаҳоямон маҳз ба хотири амалӣ гардонидани ҳамин ҳадафи олии давлат қабул ва амалӣ карда мешаванд”.¹² Дар ин самт масъалаҳои дастгирии рушди соҳибқорӣ, муносибатҳои моликият, чораҳои мубориза бар зидди коррупсия,

---

¹² Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21.12.2021, С.8.

чинояткорӣ, инсондӯстӣ ва афзалиятнокии қонун дар ҷомеа, қисмҳои асосии бунёди давлатдорӣ мебошанд.

Ба сатҳ ва сифати зиндагии мардум комплекси омилҳои иқтисодӣ, маълумотнокӣ, иҷтимоӣ ва инчунин инкишофи илму техника таъсири худро мерасонанд. Албатта, дар байни омилҳои мазкур равобити зич арзи вучуд дорад, вале барои таҳияи модели математикӣ-иқтисодии баҳодиҳии дараҷаи таъмини сифати хизматрасонӣ дар соҳаи иҷтимоӣ ва некуаҳволии мардуми вилояти Хатлон, ба инобат гирифтани кулли омилҳои зикршуда баробари мураккаб будан хело муҳим мебошад. Ба ақидаи мо, баррасии алоҳидаи ин омилҳо метавонад боиси таъмини рушди устувори сатҳ ва сифати зиндагӣ гардад. Бинобар ин, вобаста ба самти таҳқиқот ба инобат гирифтани омилҳои иқтисодӣ мувофиқи мақсад мебошад.

Дар байни омилҳои иқтисодӣ рушди ММД дар сатҳи умумичумхуриявӣ ва МММ дар сатҳи минтақавӣ мавқеи муҳимро ишғол мекунад, зеро онҳо ба давлат ва минтақаҳои алоҳида имконияти баланд бардоштани шароити моддии таъсис ёфтани музди меҳнати ҳадди ақал ва нафақа, андозаи пардохтҳои иҷтимоӣ, амалӣ намудани тадбирҳои гуногуни иҷтимоиро фароҳам месозанд. Ба сифати омилҳои дигари иқтисодие, ки ба арзёбии некуаҳволии мардум мусоидат мекунад, метавонанд даромади пулии аҳоли, музди меҳнат, индекси нархҳои истеъмоли, сатҳи шуғл, пасандозҳои аҳоли, сатҳи бекорӣ ва ғайра баромад кунанд.

Бо дарназардошти омилҳои зикршуда, дар асоси маълумоти оморӣ модели регрессионии баҳодиҳии дараҷаи таъмини сифати хизматрасонӣ дар соҳаи иҷтимоӣ ва некуаҳволии мардуми вилояти Хатлон таҳия карда шуд:

$$Y = 2235,0296 - 305,7032 \cdot x_5 + 0,0237 \cdot x_7 \quad (1)$$

Дар ин ҷо, Y - даромади миёнаи пулии аҳоли, x_5 - сатҳи бекорӣ ва x_7 - пасандозҳои сарикасии аҳоли дар муассисаҳои бонки амонатгузорӣ дар вилояти Хатлон мебошад.

Модели (1) тибқи тавсифҳои оморӣ чунин мебошад: $R^2 = 0.711$, $\bar{A} = 3.75\%$, $DW = 1.422$. Аз натиҷаҳои тавсифи оморӣ бадастомада маълум мегардад, ки модели мазкур боэътимод буда, барои таҳлил ва баҳодиҳии дараҷаи таъмини сифати хизматрасонӣ дар соҳаи иҷтимоӣ ва некуаҳволии мардуми вилояти Хатлон мувофиқ мебошад.

Аз рӯйи коэффитсиентҳои модели (1) ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки ҳангоми ба як фоиз зиёд шудани сатҳи бекорӣ дар вилояти Хатлон (дар ҳолати бетағйир будани омилҳои пасандозҳои сарикасии аҳоли дар муассисаҳои бонки амонатгузорӣ), даромади миёнаи пулии аҳолии вилояти мазкур ба ҳисоби миёна ба 301,7 сомонӣ коҳиш меёбад. Инчунин, дар ҳолати ба як воҳид зиёд шудани омилҳои пасандозҳои сарикасии аҳоли дар муассисаҳои бонки амонатгузорӣ (ҳангоми бетағйир мондани омилҳои сатҳи бекорӣ), даромади миёнаи пулии аҳолии вилояти Хатлон ба 0,0237 воҳид зиёд мешавад.

Дар ин замина, инфрасохтори ташаккул ёфтани ҳаҷм ва динамикаи даромадҳо ба амал омада, боиси устувор гардидани вазъи иқтисодӣ ва иҷтимоӣ аз ҳисоби бо қор таъмин намудани аҳолии минтақа, авҷ гирифтани муомилоти мол ва рушди соҳибқорӣ тичоратӣ алоқамандии зич дорад. Дар рафти таҳлил

маълум гардид, ки дараҷаи зичии байни омилҳо бо таъсири бевосита ва бавосита алоқаманд мебошанд.

Дар ин самт таҳлилҳо нишон медиҳад, ки минтақа аз ҳисоби маблағгузорӣ барои мукамалгардонии инфрасохтори амалкунанда ва аз тариқи сохтани корхонаҳои хурди коркарди ашёи хоми кишоварзӣ иборат аст. Таҷрибаи мамлакатҳои пешқадам нишон медиҳад, ки ҷалби сармоя аз ҳисоби имкониятҳои дохилӣ ва берунӣ шароити ҳалкунанда барои тартиб додани чорабиниҳо ба шумор меравад. Бо ин мақсад, натиҷаи таҳлил ва омӯзиш маълум гардид, ки дар вилояти Хатлон ва минтақаҳои алоҳидаи он бояд, чунин чорабиниҳо қабул ва татбиқ карда шаванд:

1. Ба амал баровардани шароити мувофиқи фазои сармоягузорӣ дар асоси муҳайё гардонидани ҳамкориҳои зич, шарикӣ давлат ва дастгирии он бо ҳамбастагии субъектҳои соҳибкорӣ, алалхусус шаклҳои нави ривоч ёфтани он дар заминаи МОИ-и Данғара, Панҷ ва Кӯлоб;

2. Сафарбар намудани шаклҳои дастгирии давлатии рушди соҳибкориҳои маҳаллӣ дар минтақаҳо бо роҳи васеъ гардонидани базаи андозбандӣ аз ҳисоби ғаёл гардонидани шуғли пурмахсул ҳамчун заминаи даромад.

3. Самаранок гардонидани хизматрасониҳои солимгардонии аҳолии минтақа аз ҳисоби ташкили сайёҳии минтақавӣ бо истифода аз мавзёҳои таърихӣ фарҳангӣ ва табиӣ маҳаллҳо ҳамчун сарчашмаи васеъшавии ҷойҳои корӣ ва ташаккули даромади мардуми минтақа.

Ба ақидаи мо, чорабиниҳои зикргардида зарурияти асоснокгардонии илмию назариявӣ рушди минтақаро дар бар гирифта, заминаҳои ташаккул ёфтани даромади аҳолиро аз ҳисоби беҳтар кардани сатҳи зиндагӣ ифода мекунанд.

ХУЛОСА ВА ПЕШНИҲОДОТ

Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия:

1. Таҳқиқ ва омӯзиши ҷанбаҳои назариявӣ-методиҳои рушди иқтисодӣ-иҷтимоӣ бо дарназардошти хусусиятҳои минтақавӣ ба роҳ монда шуда, муайян гардидааст, ки баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ ва рушди соҳаи иҷтимоӣ аз риояи принципҳои рушди устувори минтақаҳо вобаста мебошад. Маҳз ҳамин ҷиҳат самаранокӣ вазъи иҷтимоии аҳолиро дар маҷмуъ таъмин карда метавонад. Ҳамзамон, имконияти таъмини сатҳи некуаҳволӣ ва сатҳу сифати баланди зиндагӣ ба ҳар як нафар аҳолии минтақа аз дастгирии давлатӣ вобаста буда, яке аз вазифаҳои аввалиндараҷаи омӯзиш ва таҳқиқи сифати хизматрасонии иҷтимоии иқтисодӣ минтақавӣ мебошад. Бинобар ҳамин, таъмини дастгирии баланд бардоштани сатҳи некуаҳолии аҳолии минтақа барои ғаёлияти тамоми ниҳодҳои давлатдорӣ ва мақомотҳои дахлдори он дар минтақаҳои кишвар, алалхусус вилояти Хатлон ба ҳисоб рафта, аз дараҷаи асоснокгардонии илмӣ - назариявӣ ва амалӣ маҳсуб мебошад [2-М].

2. Танзими ташаккули даромад ва рушди ҳифзи иҷтимоии аҳолии минтақа яке аз самтҳои асосии рушди иқтисодӣ-иҷтимоӣ ба ҳисоб рафта, аз ҳалли вазифаҳои иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва демографии ҷумҳурӣ, инчунин хусусиятҳои минтақавӣ вобастагӣ дорад. Ташаккулёбии дараҷаи баланди некуаҳолии аҳолии минтақа, сатҳ ва сифати он аз вазъи иҷтимоӣ-иқтисодӣ, ҳолати ғизои истеъмолӣ ва зиндагии шоиста барои ҳар як шаҳрванди ҷумҳурӣ ва минтақаҳои

он алоқамандии зич дорад. Бинобар ин, фароҳам овардани шароити муфиди иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли, сифати ғизо ва беҳдошти вазъи зиндагӣ лозим мебошад [1-М], [3-М].

3. Аз натиҷаи омӯзиши ҳолат ва тамоюли вазъи иҷтимоии аҳолии вилояти Хатлон бар меояд, ки дар баробарии пешравиҳо, сатҳи на он қадар хуби таъмини некуаҳволии аҳоли ҷой дорад. Асосии ин ҳолат бо маҳдуд будани маводи ғизоӣ, бад будани нишондиҳандаҳои вазъи солимгардонии аҳоли, шиддатнок будани вазъи демографӣ ва рушди соҳаҳои иқтисодиёти минтақа, ҷоннок набудани фаъолияти соҳибкорӣ ва таъсири бухронҳо мебошад. Аз ин ҳисоб, вазъи ҳозираи сатҳи некуаҳволии аҳоли ва механизми ташкилӣ-иқтисодии рушди минтақаи Хатлон арзёбӣ шуда, дар заминаи он имконияти идоракунии сатҳи баланд бардоштани самаранокии он дар минтақа аз ҳисоби ҷалби бекорон ва тақвият додани шуғли пурмахсул пешниҳод гардонидани шудаанд [4-М].

4. Татбиқи амалии стратегияи таъмини сатҳи некуаҳволии аҳолии минтақа бевосита аз Концепсияи рушди устувори иҷтимоӣ-иқтисодии минтақаҳои ҷумҳурӣ бар меояд. Тағйирёбии зиёдшавии аҳоли ва талабот дар робита ба ниёзҳои аввала ва имконияти минтақаҳои ҷумҳурӣ дар таъмини шуғли пурмахсули меҳнат, таъсиси ҷойҳои корӣ, майдони васеи ташаккул ёфтани даромадҳо ба ҳар сари аҳоли алоқаманд мебошад. Зимни таҳқиқ маълум гардид, ки аҳолии минтақаи Хатлон солҳои 2010-2020 ба ба андозаи 2,7 маротиба зиёд гардида, аз рӯйи баъзе пешгӯиҳо то соли 2025 ба дараҷаи 10% зиёд мегардад, ки ин замина барои таваҷҷуҳи татбиқи сиёсати стратегӣ дар самти таъмини шуғли кор, васеъ кардани заминаи даромад ва баланд бардоштани сифати хизматрасонии иҷтимоӣ ба шумор меравад [7-М].

5. Вилояти Хатлон минтақаи муҳими кишоварзии ҷумҳурӣ ба ҳисоб рафта, тибқи маълумоти омӯрӣ дар масоҳати 24,7 ҳазор км² ҷойгир ва 17%-и ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистонро ташкил медиҳад. Шумораи аҳолии вилоят ба 3425,5 ҳазор нафар, баробар буда, 36%-и шумораи умумии аҳолии ҷумҳуриро ташкил медиҳад. Шуғли асосии аҳолии ноҳияҳои вилояти Хатлонро, асосан кишоварзӣ ташкил медиҳад, ки аз рӯйи мавқеи ҷуғрофӣ-табiiй минтақа барои ҷалби бекорон нақши муҳим мебошад. Дар робита ба ин дар таҳқиқот критерияҳои баҳодихии сатҳи некуаҳволии аҳолиро бо дарназардошти хусусиятҳои минтақавӣ ва равандҳои иҷтимоӣ-демографӣ, истифодаи самаранокии иқтисодии захиравӣ-табiiй минтақа, рушди соҳибкорӣ ва тақвияти шуғли пурмахсул барои баланд бардоштани некуаҳволии аҳолии минтақа пешниҳод гардонидани шудаанд [9-М].

6. Нишондиҳандаҳои критериявии ташаккул ёфтани дараҷаи некуаҳволии аҳолии минтақаро ба инобат гирифта, дар арзёбӣ намудани маҷмуи маҳсулоти минтақавӣ, даромади миёнаи пулӣ ба ҳар нафар аҳоли, музди меҳнати миёнаи солонаи коргарон ва хизматчиён, даромади бучети давлатӣ, шумораи миёнаи солонаи аҳолии машғул дар иқтисодиёт, пасандозҳои аҳоли дар муассисаҳои бонки амонатгузорӣ ва андозаи миёнаи нафақаи солонаи аҳолии вилояти Хатлон, моделҳои дурнамосозиро таҳия намуда, дар асоси он

нишондиҳандаҳои мазкурро барои давраи солҳои 2021-2025 ҳисоб карда баромадем [12-М].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

1. Дар робита ба интиҳоби омилҳои таъсиррасон, модели регрессионӣ таҳия гардид, ки дар он бо дарназардошти таъсири баланд доштани омилҳои сатҳи бекорӣ ва пасандозҳои аҳолии дар муассисаҳои бонки амонатгузорӣ ба нишондиҳандаи вобаста аз нигоҳи эътимодноӣ ба эътибор гирифта шуд. Аз натиҷаи модели таҳиягардида маълум гардид, ки ҳангоми ба як фоиз зиёд шудани сатҳи бекорӣ дар вилояти Хатлон, даромади миёнаи пулии аҳолии вилоят ба ҳисоби миёна ба 305,7 сомонӣ коҳиш меёбад. Ҳамзамон, дар ҳолати ба як воҳид зиёд шудани омили пасандозҳои сарикасии аҳолии дар муассисаҳои бонки амонатгузорӣ, даромади миёнаи пулии аҳолии вилояти Хатлон ба 0,0237 воҳид зиёд мешавад.

2. Муҳайё гардонидани ҳамкориҳои зичи шарикӣ давлат ва дастгирии он бо ҳамбастагии субъектҳои соҳибкорӣ. Таҷрибаи мамлакатҳои пешқадам нишон медиҳад, ки ҷалби сармоя аз ҳисоби имкониятҳои дохилӣ ва берунӣ дар робита бо ҳамкориҳои зичи шарикӣ давлат ва субъектҳои соҳибкорӣ шароити ҳалқунанда барои тартиб додани чорабиниҳои баланд бардоштани дараҷаи некуаҳволии аҳолии дар вилояти Хатлон ва минтақаҳои алоҳидаи он, алаҳусус шаклҳои нави ривож ёфтани он дар заминаи МОИ Данғара, Панҷ ва Кӯлоб муҳим ба шумор меравад.

3. Васеъ гардонидани базаи андозбандӣ аз ҳисоби ғаъол гардонидани шуғли пурмаҳсул ҳамчун заминаи даромад ва самаранок гардонидани хизматрасониҳои солимгардонии аҳолии минтақа. Ташкили сайёҳии минтақавӣ бо истифода аз мавзӯҳои таърихӣ фарҳангӣ ва табиӣ маҳалҳо ҳамчун сарчашмаи васеъшавии ҷойҳои корӣ ва ташаккули даромади аҳолии минтақа.

4. Дастигирии давлатии баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолии минтақа дар асоси сафарбаркунии омилҳои табиӣ, минтақавӣ ва демографӣ. Истифодаи васеи анъана ва маданияти заминдорӣ дар вилояти Хатлон бо мақсади таъмини озуқаворӣ, дастрасии васеи таъмини озуқаворӣ дар минтақа ҳамчун шароити баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳолии.

Ҳамин тариқ, чорабиниҳои зикргардида асоснокии илмию назариявии рушди минтақаро дар бар гирифта, бо истифода аз усулҳои эконометрикӣ модели регрессионии баҳодиҳии дараҷаи таъмини сифати хизматрасонӣ дар соҳаи иҷтимоӣ ва некуаҳволии аҳолии вилояти Хатлон ва дурнамасозии нишондиҳандаҳои таркибии ташаккул ёфтани даромади аҳолиро бо мақсади татбиқи сиёсати иқтисодӣ иҷтимоӣ вилояти Хатлон ифода мекунанд.

РҶҲАТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

Мақолаҳо дар маҷаллаҳои тақризшаванда:

[1-М] Асоев И.З. Нақши танзими анъана ва ҷашну маросимҳо дар баландбардории сатҳи некуаҳволий (дар мисоли минтақаи Кӯлоб) / И.З. Асоев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иқтисодӣ. Душанбе, 2020.- №7.- С. 77-84. ISSN 2413-5151.

[2-М] Асоев И.З. Ташаккулёбии идоракунии алоқаи байниҳочагии кишвар дар таъмини шароитҳои некуаҳволии аҳолии минтақаи Хатлон / И.З. Асоев,

А.Н. Нурализода, У.М. Воҳидов// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иқтисодӣ. Душанбе, 2021.- №8.- С. 77-84. ISSN 2413-5151.

[3-М] Асоев И.З. Тамоюлҳои рушди некуаҳволии аҳолии минтақа дар заминаи муносибатҳои байналмилалӣ / И.З. Асоев // Паёми молия ва иқтисод.- Душанбе, 2022.- №1.- С. 77-84. ISSN 2663-0389

[4-М] Асоев И.З. Таҳлили эконометрикии баҳодиҳии сатҳи некуаҳволии аҳолии вилояти Хатлон / И.З. Асоев, А.Н. Нурализода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иқтисодӣ. Душанбе, 2022.- №2.- С. 77-84. ISSN 2413-5151

[5-М] Асоев И.З. Таҳлили вазъи воқеии хизматрасониҳои иҷтимоӣ дар вилояти Хатлон. [Матн] / И.З. Асоев, А.Н.Нурализода., //Паёми молия ва иқтисод- 2022, №4 (33). С.122-129. ISSN

Дар дигар нашрияҳо:

[6-М] Асоев И.З. Мукамалгардонии истеҳсолоти кишоварзӣ ва муносибатҳои аграрӣ дар таъмини бехатарии озуқаворӣ Чумхурии Тоҷикистон / И.З. Асоев, И.Фасихов // Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб (ш. Кӯлоб, 18 апрели соли 2015)-Кӯлоб, 2015.-С. 270-273.

[7-М] Асоев И.З. Особенности формирования и функционирования рынка образовательных услуг в Р Т / И.З. Асоев, У.М. Абдурахмонов // Вестник Кулябского государственного университета (18 апреля 2015г.)-Куляб, 2015.-С. 303-309.

[8-М] Асоев И.З. Роль государства в повышении уровня жизни населения села / И.З. Асоев, А.Н.Нурализода // Вестник Кулябского государственного университета (г. Куляб, 18 апреля 2015г.)-Куляб, 2015.-С. 103-113.

[9-М] Асоев И.З. Рушди бахши хусусӣ ва соҳибкорӣ-омили асосии баландбардории некуаҳволии аҳоли / И.З. Асоев // Маводи конференсияи чумхуриявӣ (ш. Кӯлоб, 27-28 майи соли 2016)- Кӯлоб, 2016.-С. 434-436.

[10-М] Асоев И.З. Нақши фишангҳои молиявӣ дар танзими иқтисодиёт / И.З. Асоев, У.М. Воҳидов // Маводи конференсияи илмӣ амалӣ назариявӣ (ш. Душанбе, 26 феввали соли 2016)-Душанбе, 2016.-С. 43-46.

[11-М] Асоев И.З. Истифодаи методҳои самаранокии таълими фанҳои дақиқу табиатшиносӣ ҳамчун тафақури эҷодӣ ва фаъолияти зехнии донишҷӯ дар низоми кредитӣ / И.З. Асоев, Ф.С. Раҷабов // Маводи конференсияи илмӣ-амалӣ ва назариявӣ (ш. Душанбе, 26 феввали соли 2016)-Душанбе, 2016.-С. 93-96.

[12-М] Асоев И.З. Ислоҳоти кишоварзӣ омили паст кардани сатҳи камбизоатӣ / И.З. Асоев // Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб (ш. Кӯлоб, 18 апрели соли 2017)-Кӯлоб, 2017.-С. 270-273.

[13-М] Асоев И.З. Ҷанбаҳои назариявӣ даромадҳои аҳоли ва сатҳи некуаҳволи / И.З. Асоев // Маводи конференсияи илмӣ амалӣ назариявӣ (ш. Кӯлоб, 20 январи соли 2019)- Кӯлоб, 2019.-С. 93-96.

[14-М] Асоев И.З. Омилҳои паст кардани камбизоатӣ ва роҳҳои баландбардории сатҳи зиндагии аҳоли / И.З. Асоев // Маводи конференсияи чумхуриявӣ (ш. Кӯлоб, 26 декабри соли 2020, ҚДММ «Нушбод»)- Кӯлоб, 2020.-С. 436-440.

[15-М] Асоев И.З. Алокаи байнихочагии кишвар ва баланд бардоштани некуаҳволии аҳолии минтақаи Хатлон / И.З. Асоев, У.М. Воҳидов // Маводи конференсияи байналмиллалӣ (ш. Душанбе, 26 ноябри соли 2021)-Душанбе, 2021.-С. 212-215.

[16-М] Асоев И.З. Арзёбии тамоили рушди некуаҳволии аҳолии минтақаи Хатлон/ И.З. Асоев, А.Н. Нурализода // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ (ш. Душанбе, 11 декабри соли 2021)-Душанбе, 2021.-С. 102-105.

**КУЛЯБСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ
АБУАБДУЛЛОХ РУДАКИ**

УДК: 338.46

На правах рукописи

АСОЕВ ИЛХОМ ЗИКРЁЕВИЧ

**РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНЫХ УСЛУГ ВАЖНЫЙ ФАКТОР
ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ
(на примере Хатлонской области)**

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание учёной степени
доктора философии (PhD), доктора
по специальности 6D050600 - Экономика
(6D050611 – Услуги в науке, образование и
социальной сфере)**

Душанбе – 2023

Диссертация выполнена на кафедре экономики предприятий и предпринимательства Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки

**Научный
руководитель:**

Нурализода Амрулло Назрулло - кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов Таджикского государственного финансово-экономического университета

**Официальные
оппоненты:**

Комилов Сироджиддин Джалолиддинович - доктор экономических наук, профессор кафедры экономической теории и мировой экономики Российско-Таджикского (Славянского) Университета

Ойматов Бахтиёр Шорахматович кандидат экономических наук, и.о. доцент кафедры бухгалтерского учета, анализа и аудита Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни

**Оппонирующая
организация:**

**Институт экономики и демографии
Национальной Академии наук
Таджикистана**

Защита состоится «14» апреля 2023 года в 13⁰⁰ часов на заседании Диссертационного совета 6D.KOA-014 при Таджикском государственном финансово-экономическом университете, по адресу: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова 64/14. E-mail: faridullo72@mail.ru; телефон ученого секретаря: +992 935730010.

С диссертацией можно ознакомиться в научной библиотеке и на официальном сайте Таджикского государственного финансово-экономического университета www.tgfeu.tj

Автореферат разослан «___» _____ 2023 года.

**Ученый секретарь
диссертационного совета,
кандидат экономических наук**

Убайдуллоев Ф.К.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Повышение уровня благосостояния населения является одним из важнейших вопросов услуги в социальной сфере регионов страны. Основной целью в этом направлении является повышение уровня и качества жизни населения, обеспечение продуктивной занятости, формирование и развитие регионального рынка труда и, в связи с этим, повышение уровня формирования общих и индивидуальных доходов. Необходимость изучения этого сектора особенно вытекает во время финансово-экономического кризиса, вызванного пандемией COVID-19. В этом плане содействие государственной поддержки считается очень важным. Как явствует из Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года «Реализация стратегических задач в реальном секторе экономики создает материальную базу для продуктивной занятости, диверсификации производства и экспорта, повышает доступность и качество социальных услуг для всех слоев населения, что напрямую связано с уровнем реализации всех задач Целей устойчивого развития в Таджикистане».¹³

Поэтому повышение уровня благосостояния людей через социальные услуги и обеспечение достойных условий жизни для всех регионов республики, в том числе и Хатлонской области, является основной задачей исследований и подготовка эффективного механизма социальной политики и государственной поддержки благосостояния населения.

В регионах страны осуществляется реализация социальной политики и государственной поддержки. Для повышения уровня благосостояния необходимо принимать комплексные меры, в том числе социально-экономические и демографические, направленные на ликвидацию безработицы и обеспечение доступа населения к материальным благам. Несмотря на успехи и достижения в этой области, экономическое и социальное развитие Хатлонской области является одним из важных направлений программной реализации уровня благосостояния, что обусловило необходимость изучения и исследования.

Согласно официальным данным, за период 2010-2020 гг. уровень жизни населения ускорился в 2,7 раза по показателям региона, что приравнивается к республиканскому уровню. При этом стоит отметить, что по отношению к источникам формирования доходов за счет имеющихся возможностей, таких как занятость, состав денежных доходов населения, привлечение прямых инвестиций и использование природных возможностей в регионах требуют улучшения. То есть для повышения уровня благосостояния населения в регионе необходимо выявить и мобилизовать имеющиеся возможности посредством современных методов исследования. Необходимость таких процессов вытекает из изучения и реализации стратегии улучшения состояния благосостояния и эффективной реализации государственной поддержки.

---

¹³ Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года.- Душанбе, 2016.- С.70-71.

Правительство страны в зависимости от экономических и финансовых возможностей, на основе продуктивной занятости населения и создания новых рабочих мест, снижает уровень безработицы и трудовой миграции в направлении развития регионов за счет работы и разработок программы и стратегии развития регионов.

Таким образом, научные исследования направлены на изучения особенностей развития социальных услуг в Хатлонской области, экономическое и социальное развитие и повышение уровня жизни ее населения, создание новых рабочих мест, снижение уровня миграции населения, являются как важное направление расширения доходной базы населения, и этот аспект определяет важность темы исследования.

Степень изученности научной темы. Вопрос повышения уровня благосостояния населения и социального положения населения рассматривались в трудах известных экономистов классической школы - К. Маркса, Д. Рикардо, А. Смита, Р. Коуза, А. Пигу, В. Парето и др.

Среди российских ученых проблема изучения уровня повышения благосостояния людей, исследования различных аспектов уровня жизни, особое значение придавали ведущие экономисты как: Романовой А.Н., Акоповой Е.С., Воронковой О.Н., Гаврилко Н.Н., Антюшиной Н., Бобкова В., Гутника В., Лившиц В., Некипелов А., Нестеров Л. И., Платонова И. Н., Семенов К.А., Стрыкин В. С., Торговкина Т. А., Батожергалова И.И., Тарков А.Ф. и другие.

В Республике Таджикистан теоретико-методологические аспекты повышения уровня благосостояния населения исследовались следующими отечественными экономистами: Т.Н. Назаров, И.А.Асроров, Л.Х. Саидмуродзода, Р. Улмасов, Д.Б. Кодирзода, С.Д. Амонова, С.Дж. Комилов, Х.Н. Факеров, М.Р. Кошонова, У.Х. Умаров, Т.Дж. Усманова, А. Рауфи, С. Хабибов, С. Ашуров, Т.Д. Низамова, Т.Р. Ризокулов, О. Орипов, А.А. Солехзода, А.Н. Нурализода и другие.

Связь исследования с программами и научными темами. Тема исследования включает вопросы, связанные с социально-экономической политикой, и отражены в «Программе социально-экономического развития Хатлонской области на 2016-2020 годы» и Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования. Целью диссертационного исследования является изучение и разработка теоретико-методологических основ повышения уровня благосостояния населения и представление практических предложений по обеспечению социально-экономического развития населения в условиях региона.

Задачи исследования. Исходя из поставленной цели, задачами исследования являются следующие:

- исследовать теоретические аспекты развития социальной сферы и повышения уровня благосостояния населения в условиях региона;
- изучить и реализовать методику оценки повышения уровня социального обслуживания и благосостояния населения в связи с производительной занятостью и развитием предпринимательства;

- учитывать уровень повышения благосостояния населения в зависимости от особенностей региона и использование зарубежного опыта;

- разработать социально-экономические механизмы повышения уровня благосостояния населения региона;

- представить результаты анализа по основным направлениям государственной поддержки повышения уровня благосостояния населения региона;

- разработать модель оценки уровня обеспечения качества услуг в социальной сфере и благосостояния населения Хатлонской области.

Объектом исследования является формирование механизма повышения уровня благосостояния населения региона, как направление обеспечения его экономического и социального развития в условиях рыночной экономики.

Предмет исследования представляет собой совокупность социально-экономических отношений, являющиеся частью формирования нового механизма обеспечения благосостояния людей с привлечением внутренних возможностей.

Гипотеза исследования состоит в обосновании необходимости теоретических и практических аспектов повышения экономического и социального развития населения и эффективного использования имеющихся возможностей.

Теоретические основы исследования. Теоретической основой исследования являются труды представителей научных экономических школ, исследования отечественных и зарубежных ученых в направлении экономической и социальной политики, уровня благосостояния населения, механизма государственной поддержки повышения уровня жизни населения области, нормативно-правовые акты Республики Таджикистан о деятельности социально-экономического развития, статистические сборники Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, данные Министерства труда, миграции и занятости населения Республики Таджикистан, Министерства экономического развития и торговли Республики Таджикистан, научные труды ученых-экономистов, годовые отчеты предприятий реального сектора в регионах, собственные разработки автора и другие источники информации.

Источники исследования: по смыслу и содержанию пути повышения уровня жизни и благосостояния населения страны и ее регионов в плане теории, методологии и практики исследованы и проанализированы в работах следующих ученых: «Социально-экономические аспекты устойчивого развития регионов Республики Таджикистан» [Кошонова М.Р., 2018], «Доходы населения как фактор роста благосостояния» [Кодиров Д.Б., 2004], «Методические рекомендации по определению бюджета прожиточного минимума в Республике Таджикистан» [Амонова Д.С., 2001], «Уровень жизни, неравенство и развития человеческого потенциала» [Фаниев Т.Б., 2010], «Модели благосостояния населения в зарубежных странах и в период советской экономики» [Носиров У.Н., 2014], «Межхозяйственные связи страны и повышение благосостояния населения Хатлонской области» [Нурализода А.Н., 2021].

Методологическую основу исследования составляет научно-исследовательская обработка и научные гипотезы в направлении развития экономической и социальной политики, исследования отечественных и зарубежных ученых в направлении экономической и социальной политики, уровня благосостояния населения, механизма государственной поддержки повышения уровня жизни населения региона, нормативно-правовые акты Республики Таджикистан о деятельности по социально-экономическому развитию.

В ходе исследования использовались методы системного, статистико-экономического анализа, моделирования, логической абстракции, анализа и синтеза, математико-экономического моделирования, сравнительного анализа и наблюдений.

Исследовательская база. Диссертация выполнена в 2017-2020 годах на кафедре экономики предприятий и предпринимательства Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки.

Научная новизна включает обоснование теоретико-методологических и практических аспектов повышения уровня благосостояния за счет надлежащего налаживания сотрудничества субъектов хозяйствования и услуг с Правительством страны в социальной сфере населения региона и формулирование результатов исследовательской работы. Наиболее существенными научно – исследовательскими результатами автора являются:

- исследование социально-экономического положения населения, уровня доходов и заработной платы, социальной защищенности населения региона, уровня и качества жизни населения, которое направлено на обеспечение продуктивной занятости, конкурентоспособности регионального рынка труда и снижение уровня безработицы и бедности;

- методическая реализация оценки повышения уровня благосостояния населения региона; обзор качественных и количественных критериев условий жизни населения с учетом социально-демографических и природных факторов эффективного использования имеющегося потенциала экономически активных трудовых ресурсов в регионе;

- определение возможности использования зарубежного опыта, используя новые методы для улучшения уровня благосостояния населения посредством развития услуг социальной сфер региона; реализация методики расчета оценки меры социальной ситуации, повышение уровня жизни населения в регионе путем улучшения качества продовольствия, здоровья и создание эффективного регулирования трудовой занятости на рынке труда региона;

- определение основных направлений государственного регулирования повышения уровня социальных услуг и повышения уровня благосостояния населения на основе обеспечения производительной занятости в сфере социальной работы, конкурентоспособности отечественных товаров и государственной поддержки уровня жизни населения на региональном уровне;

- обоснование необходимости государственной поддержки для повышения уровня благосостояния население в условиях региона; мобилизации возможностей

для эффективного использования потенциала природных и трудовых ресурсов, а также финансовых стимулов для развития предпринимательства в региона;

- разработка регрессионной модели оценки уровня формирования доходов и обеспечения качества услуг в сфере социального обеспечения Хатлонской области.

Основные положения исследования, выносимые на защиту:

- изучение социально-экономической ситуации населения, уровня доходов и заработной платы, социальной защиты населения региона, уровня и качества жизни людей, направленные на обеспечения продуктивной занятости, конкурентоспособности регионального рынка труда и снижение уровня безработицы

- общее методологическое описание оценки повышение уровня благосостояния населения региона путем предоставления количественных и качественных критериев условий жизни под влиянием экономических и социальных факторов с учетом обеспечения использование имеющегося потенциала в регионе;

- выявление возможностей улучшения качества услуг в социальной области для регулирования доходов и увеличения уровня жизни жителей региона за счет мобилизации опыта внутренних и внешних регионов.

- предоставление механизма государственной поддержки для повышения уровня благосостояния в условиях продуктивной занятости в процессе обслуживания социальной сфере;

- оценка государственной поддержки для повышения уровня благосостояния населения региона в отношении мобилизации резервного потенциала труда и развития предпринимательства в регионе;

- реализация модели оценки уровня благосостояния населения региона по средством оказания социальных услуг на основе корреляционно-регрессионных методов.

Теоретическая и практическая значимость исследования заключается в возможности их использования при формировании социальной политики и определении показателей эффективности государственной поддержки уровня благосостояния населения. На этой основе определены пути совершенствования сферы социальных услуг в Хатлонской области, с одновременным реализации государственных программ в соответствующих министерствах и ведомствах Республики Таджикистан при использование мероприятий по улучшению социального положения населения. определяются регионы.

Степень достоверности результатов исследования подтверждается проведением экспериментов, точностью и достоверностью данных, адекватностью объема материалов исследования, статистической обработкой результатов исследования и публикацией. Выводы и рекомендации сделаны на основе научного анализа результатов теоретических и экспериментальных исследований.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Тема диссертации соответствует следующим пунктам паспорта перечня

специальностей ВАК РТ по специальности 6D050611 – Услуги в науке, образование и социальной сфере: 1.1. - Формирование и развитие рынка услуг в сфере науки, образования и социальной работы на региональном и национальном уровне; 1.2. - социально-экономическая эффективность учреждений в сфере науки, образования и социальной работы; 1.3. - Факторы, влияющие на размещение и эффективность деятельности учреждений в сфере науки, образования и социальной работы; 1.6. - Механизм повышения конкурентоспособности услуг в сфере науки, образования и социальной работы; 2.29. - Эффективность системы социальных услуг; 4.4. Последовательна стратегия изменения доходов населения и организованных сбережений.

Личный научный вклад соискателя в исследовательскую степень. Важные теоретические, методологические и практические результаты исследования были представлены на международных, республиканских, региональных, межвузовских и вузовских научно-практических конференциях и круглых столах, которые проводились, как в Таджикистане, так и за рубежом в период 2013-2021 гг. Результаты исследования были использованы в процессе обучения при экономическим факультетом Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки при проведении лекций и проведении практических занятий по предметам «Экономическая теория», «Региональная экономика и управление», «Микроэкономика» и «Макроэкономика».

Апробация и реализация результатов исследования определяется сопоставлением полученных результатов с классическими теоретическими положениями и современными теориями в целях повышения уровня благосостояния населения, нормативно-правовыми актами Республики Таджикистан и Хатлонской области. Результаты диссертации обсуждались автором на научно-практических конференциях Таджикского государственного финансово-экономического университета, Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки, Национального университета Таджикистана и Института технологий и инновационного менеджмента в г. Куляб.

В данном процессе предоставляется документ о внедрении результатов исследования диссертации Управлением экономического развития и торговли Исполнительного органа Хатлонской области от 26.01.2020г. Кроме того, вручен сертификат Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки от 25.02.2020 г. № 34 на применение результатов диссертационного исследования в учебном процессе.

Публикация результатов диссертации. По результатом исследования опубликовано 16 научных статей, которые составляют 4,5 печатные части. В частности, опубликовано 5 научных статей в научных журналах, входящих в перечень ВАК при Президенте Республики Таджикистан.

Объем и структура диссертационной работы. Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения и рекомендаций. Объем диссертации составляет 183 страницы и включает 26 таблиц, 7 формул, 14 рисунков и 210 наименование литературы.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во введении обосновывается актуальность предмета диссертационного исследования и оценивается освоенность научной проблемы. Определяется объект и тема исследования, его цели и задачи, теоретико-методологические основы, научные инновации, теоретическая и практическая значимость.

В первой главе «Теоретические и методические основы развития социальных услуг на региональном уровне» - рассматриваются теоретические вопросы региона в сфере образования и развития благосостояния людей, методические вопросы оценки социальной ситуации и ее влияния на уровень и качество жизни населения и особенности экономического и социального развития регионов на основе развития международных отношений.

В диссертации отмечается, что доходы и развитие благосостояния являются одной из важнейших задач исследования экономической теории. Решением этой проблемы занимаются многие ученые в области экономики, и ими проделана большая работа по обеспечению развития изучения методологических основ с широкой точки зрения. Для достижения наивысшего уровня благосостояния А. Смит в свое время предложил простую формулу: мир, налоговые льготы и терпимость в управлении, остальное сделает естественный ход. Мыслитель определял зависимость благосостояния общества от соотношения между количеством «годового труда», то есть всех продуктов, которые необходимы населению в жизни, потребляемых в течение года или являющихся результатом труда деятельности населения, либо представляют собой продукты, которые в обмен на результаты труда населения или количества потребителей, полученные из других стран.¹⁴

Основываясь на изучении мнения ряда ученых, автор считает, что благосостояние – это уровень обеспечения населения набором видов деятельности, от которых зависит жизнь и деятельность человека. Как комплекс мероприятий: доступ населения к материальным благам, образованию, здравоохранению и духовным ценностям.

Если рост благосостояния населения увеличивает возможность потребления, то ясно, что существует прямая зависимость между благосостоянием и потреблением. Для определения уровня благосостояния населения, прежде всего, необходимо определить состав уровня жизни. Решение этой проблемы напрямую связано с экономическими задачами государства по развитию отдельных сфер, в том числе сферы образования региона.

В диссертации отмечается, что неравномерное распределение доходов и уровня жизни является одним из важнейших вопросов при оценке социальных услуг. По содержанию неравенство доходов представляет собой разницу в уровне денежных доходов разных классов и групп населения. Известно, что разница в заработной плате и других источников формирования семейного бюджета определяет неравенство в распределении доходов. Например, среднемесячная заработная плата строителя составляет 2403,84 сомони, работника образования – 1117,60 сомони, работника здравоохранения и социальных служб – 977,22 сомони.¹⁵

---

¹⁴ «Экономика благосостояния», теория и практика, (учебное пособие) автор: А. Р. Сафиуллин Ульяновск – 2007., стр. 12

¹⁵ Таджикистан: 30 лет государственной независимости. Статистический сборник. – Душанбе, 2021. - С.211.

При оценке уровня благосостояния населения, часто используется понятие «уровень жизни», под которым понимается удовлетворенность населения своей жизнью с учетом различных потребностей и интересов. В это понятие входят различные характеристики, такие как жилищные условия, условия труда, соблюдение прав личности, личная безопасность, экологические условия, а также субъективное ощущение покоя, стабильности и здоровья.

Уровень и качество здоровья населения является одним из показателей оценки благосостояния населения. Основными показателями здоровья являются принятые показатели средней ожидаемой продолжительности жизни при рождении и коэффициента смертности, которые в Республике Таджикистан равен 75 годам. Ускорение роста сектора здравоохранения является основой человеческого развития и определяющим фактором формирования индекса человеческого развития в стране, в том числе и в Хатлонской области. По данным статистики страны количество больниц увеличилось за период 2016-2020 гг., перегружены 46 больниц на уровне республики и 12 больниц на уровне Хатлонской области. За анализируемый период количество медпунктов в республике увеличилось на 27 ед., а в Хатлонской области на 36 ед. Однако количество больничных коек на 10 000 человек снизилось до 1,8 единиц на республиканском уровне и 2,6 единиц на уровне Хатлонской области, что свидетельствует о быстром росте населения. Средняя численность медицинских работников на 10 000 населения также увеличилась на 3,2 человека, а в Хатлонской области за аналитический период этот показатель составляет 7,3 человека.

Таким образом, на наш взгляд, уровень благосостояния людей тесно связан с состоянием сферы здравоохранения, а его управление посредством широкого использования показателей в рамках уровня здоровья населения, который считается важнейшим условием для продвижения экономики. Это свидетельствует о том, что услуги здравоохранения в Хатлонской области развиваются. Неравенство доходов считается важным социально-экономическим показателем для оценки уровня доходов населения (см. табл. 1). **Таблица 1 - Денежные доходы населения и их распределение на республиканском и региональном уровнях за 2016-2020 гг.**

Показатели	Годы					Изменения (+,-) 2020 /2016
	2016	2017	2018	2019	2020	
На республиканском уровне						
Денежные доходы населения, млн. сом.	31373,0	37247,5	41083,9	47986,3	65347,0	33974,0
Численность постоянного населения на конец года, тыс. человек	8742,8	8931,2	9126,6	9313,8	9506,3	763,5
Доход на душу населения в год, сомони	3628,2	3919,7	4550,3	5203,6	6944,0	3315,8
На уровне Хатлонской области						
Денежные доходы населения, млн. сом.	4051,4	4489,9	5347,2	6263,6	8571,3	4519,9
Численность постоянного населения на конец года, тыс. человек	3124,3	3198,5	3274,9	3348,3	3425,5	301,2
Доход на душу населения в год, сом.	1296,6	1403,7	1632,8	1870,7	2502,2	1205,6

Источник: Расчет автора на основе: Таджикистан: 30 лет государственной независимости. Статистический сборник. - Душанбе, 2021.- С. 11, 201; Статистический ежегодник Хатлонской области за 1991-2020 годы. - Бохтар, 2021. - С.12.

Из данных таблицы 1 известно, что денежные доходы населения на уровне республики составляют от 31373,0 млн. сомони в 2016 году до 65347,0 млн. сомони в 2020 году, т.е. увеличились на 33974,0 млн. сомони, а на уровне Хатлонской области увеличились на 4519,9 млн. сомони. Доход на душу населения на уровне республики и Хатлонской области увеличился до 91,3 и 92,9% соответственно. За аналитический период численность населения увеличилась в 1,09 раза на уровне республики и в 1,1 раза на уровне Хатлонской области.

Другим показателем улучшения благосостояния людей является долголетие. По официальным данным и оценкам рейтинга в мире, Республика Таджикистан имеет среднюю продолжительность жизни 75,1 года среди стран и занимает 20 место, в период независимости, этот показатель увеличился за пять лет.¹⁶ Следующим показателем развития благосостояния людей является информация о грамотности.

Таким образом, в данной главе основное внимание уделяется теоретико-практическим основам решения проблем и объяснения уровня благосостояния. Применительно к основным концепциям и позициям зарубежных и отечественных ученых, рассматривается методология изучения тенденции развития благосостояния населения Хатлонской области с точки зрения развития, изучаемого вопроса. Основное внимание уделено классическим теоретическим представлениям и позиционированию методов измерения, оценки уровня неравенства доходов, а также уровня благосостояния населения современного Таджикистана. Исследованы параметры и доминирующие тенденции по показателям приоритетных направлений. Поэтому, принимая во внимание обоснованность показателей региональных характеристик по сравнению с уровнем благосостояния всей республики, выявлено, что эффективность управления таким процессом тесно связана с разработкой методики измерения и проведения оценки благосостояния населения региона в контексте международных отношений, и этот вопрос был подвергнут анализу и выводам.

Во второй главе «Анализ современного состояния социальных услуг и совершенствования региональных систем» охватывает анализ объема и состава социальных услуг на региональном уровне, оценка показателей и формирования экономических и социальных услуг в регионе, а также возможности и перспективы показателей экономических и социальных услуг Хатлонской области.

Хозяйство-национальная экономика представляет собой взаимосвязанность всех регионов страны. Поэтому, на наш взгляд, целесообразно использовать внутренние возможности для обеспечения межрегиональной интеграции. В следующей таблице представлены потоки внешней торговли на уровне страны и Хатлонской области за последние 5 лет,

---

¹⁶ Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации Эмомали Рахмона Верховному Собранию Республики Таджикистан от 21.12.2021.-С. 7.

что свидетельствует об устойчивом развитии региональных интеграционных связей и росте показателей внешнеторгового потока (см. таблицу 2).

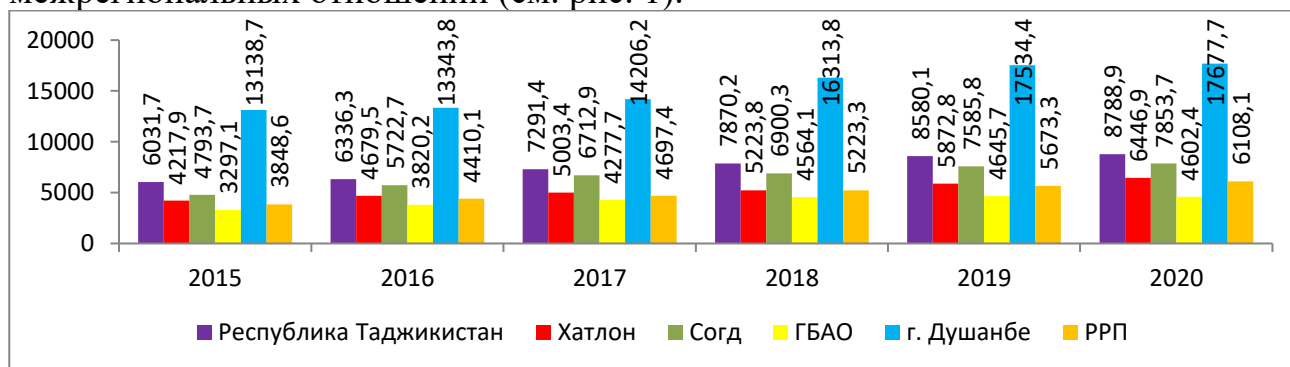
Таблица 2 – Внешнеторговый оборот Республики Таджикистан и место Хатлонской области, млн. доллар

Показатели \ Годы	2016	2017	2018	2019	2020	Изменения (+), раз
На республиканском уровне	3929,9	3972,9	4224,3	4523,7	4557,8	+1,2
В Хатлонской области	310,8	342,5	368,1	404,5	2357,9	+1,2
В том числе,						
СЭЗ Таджикистана	3,5	4,2	6,3	8,1	9,9	+ 2,8
Хатлонская СЭЗ,	0.58	2.45	1.76	0.06	2,56	+ 4,4

Источник: Таджикистан: 30 лет государственной независимости. Статистический сборник.- Душанбе, 2021. - С. 513; Статистический ежегодник Хатлонской области за 1991-2020 годы. - Бохтар, 2021. - С. 342.

Анализ таблицы 2 показывает, что межхозяйственные связи в пределах свободных зон страны на уровне республики увеличились в 2,8 раза, а в Хатлонской области этот показатель увеличился в 4,4 раза. В случае расширения производственных и обслуживающих мощностей в условиях СЭЗ соответственно увеличатся доходы, и можно будет обеспечить стабильный уровень благосостояния населения. То есть, межхозяйственная интеграция регионов страны и изучение ими современных народнохозяйственных процессов положительно сказываются на скорости экономического и социального развития регионов и благосостояния их населения, особенно в случае интеграции вокруг развитых регионов. Такие условия приводят к стабильности в плане инфляции, а реальные доходы населения Хатлонской области имеют большое значение.

Рыночные отношения включают в себя черты вероятного характера, одновременно по мере расширения международных отношений, и обуславливают общеэкономическое развитие комплексного явления во всех странах с разным уровнем развития. Независимо от этой формы неравенства, важным показателем, который используется для оценки уровня благосостояния различных социальных слоев, является рост ВВП, который в качестве важного критерия представляет его структурное изменение в описании межрегиональных отношений (см. рис. 1).

Рисунок 1 – Темпы роста ВВП на душу населения в регионах Республики Таджикистан, сомони.¹⁷

Источник: Составлен автором

¹⁷ Составлено автором на основе: Таджикистан: 30 лет государственной независимости. Статистический сборник.- Душанбе, 2021. - С. 335; Регионы Республики Таджикистан.-Душанбе, 2021.- С.19-22.

На рисунке 1 показаны среднегодовые темпы роста реального ВВП на уровне республики и ее регионов в дифференцированном порядке. По сравнению со средним уровнем республики в данных регионах наблюдается тенденция, что Хатлонская область имеет относительно положительную корреляцию, а другие регионы, такие как РРП и ГБАО имеют более низкий уровень. Политическая стабильность в стране свидетельствует о широком охвате открытой экономической формы, ведущей к созданию новых мощностей, рабочих мест и, соответственно, повышению уровня доходов и развитию социальной защиты населения Хатлонской области.

Что касается привлечения капитала, то источниками государственных и частных коммерческих структур являются региональные субъекты, осуществляющие движение капитала и формирующие экономику в целом, а эффективность процесса привлечения инвестиций заключается в организации взаимоотношений с финансово-хозяйственными организациями. (см. табл. 3).

Таблица 3 – Объем прямых инвестиций по республике и ее регионам за 2014-2020 гг.

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Республика Таджикистан	2580183	470867.3	3245670	354495.2	3631746.4	3948421	3760505,1
Хатлон	1034592.1	189186.2	1294984	29358.7	1424629.6	1471485	1353457
Согд	396980.5	100793.4	739106.1	198935.8	814120.6	799111.5	803356,3
ГБАО	26752.5	13860	74437.53	15827.3	115282.9	129945	132842,6
РРП	242958	35668.1	408454.4	16803.9	467466.7	495184.9	309563,1
г. Душанбе	878899.9	131359.6	728688.3	93569.5	810246.6	1052695	1161286,1

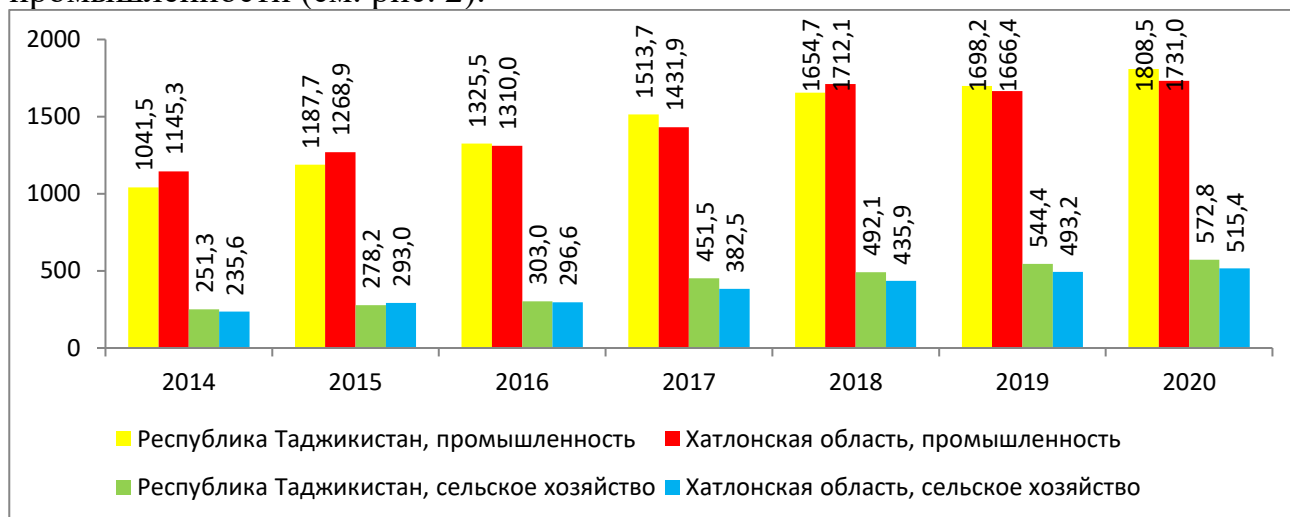
Источник: Подготовлено автором на основе: Статистический ежегодник Республики Таджикистан. - Душанбе, 2015.- С. 239-240; 2016.- С.272-273; 2017.- С.254-255; 2018.- С. 257-258; 2019.- С. 251-252; 2020.- С. 267-268, 2021. - С. 392-393.

Статистические данные таблицы 3 включают показатели прямых инвестиций в период 2014-2020 гг. в тысячах долларов США. Из информации таблицы видно, что объем общих инвестиций за аналитический период увеличился в 1,5 раза. В сводном сравнении удельный вес объема инвестиций Хатлонской области в 2020 году составляет около 36%.

За период независимости Республика Таджикистан добилась ряда успехов, в которых вклад ее регионов весьма значителен. Столь значимая тенденция напрямую вытекает из показателей макроэкономического уровня и развития отдельных его регионов. Например, в 2014 и 2020 годах показатели ВВП и ВРП Хатлонской области на душу населения составляют от 5523,7 до 8788,9 и от 3963,5 до 6446,9 сомони соответственно. Расходы государственного бюджета за этот же период составили от 13190,4 до 24812,5 млн. сомони и на уровне Хатлонской области от 1107252 до 1867539,3 тыс. сомони. За аналитический период общий объем производства сельскохозяйственной продукции на уровне республики составил от 26772,3 до 37616,6 млн. сомони и на уровне Хатлонской области от 11403,6 до 16985,0 млн. сомони, динамика которых составляет 40,5% и 48,9% соответственно.

Также, если уровень производство промышленной продукции в республике увеличился в 2,1 раза, то уровень данного показателя по

Хатлонской области увеличился в 1,7 раза.¹⁸ Важно отметить, что при этом имеются много неиспользованных ресурсов от аграрной структуры до аграрно-промышленной структуры. Считаем, что такие данные очень важны для сравнения заработной платы работников сельского хозяйства и промышленности (см. рис. 2).

Рисунок 2 – Сравнительные показатели среднемесячной заработной платы работников в сферах промышленного и сельскохозяйственного производства по стране и Хатлонской области, сомони.¹⁹

Источник: Составлен автором

Согласно данным, среднемесячная заработная плата рабочих промышленного производства относительно выше, чем заработная плата сельскохозяйственных рабочих в целом.

В целях реализации Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года Правительством Республики Таджикистан предусмотрены конкретные меры по созданию условий для развития национальной экономики. По данному указанной стратегии отмечено, что «Развитие регионов страны является важнейшим уровнем реализации экономических реформ и рассматривается как конечный пункт всех усилий государства по приоритетным направлениям: в частности, обеспечение приемлемого уровня энергетической и продовольственной безопасности, развитие коммуникативные возможности и расширение продуктивной занятости».²⁰ Из стратегии следует, что в обеспечении развития региона особое значение имеет укрепление структуры доходов населения, и в связи с этим заработная плата считается наиболее важной для усиления развития во всех сферах.

По официальной статистике, за период 2014-2020 гг. важнейшим источником дохода остается заработная плата, которая в аналитическом периоде составляла от 816,27 до 1393,87 сомони на республиканском уровне, а по Хатлонской области этот показатель составил 615,23. сомони и равен

¹⁸ Таджикистан: 30 лет государственной независимости. Статистический сборник.- Душанбе, 2021. - С.15; Статистический ежегодник Хатлонской области за 1991-2020 годы. - Бохтар, 2021. - С.-16, 166.

¹⁹ Составленно автором на основе: Таджикистан: 30 лет государственной независимости. Статистический сборник.- Душанбе, 2021. - С. 221-222

²⁰ Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года.-Душанбе, 2016.-С.42.

1053,78 сомони.²¹ Что касается сравнения этих показателей, то формирование денежных доходов населения за счет заработной платы показывает, что как в целом по стране, так и на уровне Хатлонской области они возросли.

Повышение уровня благосостояния населения зависит от совокупных доходов каждого населения, расходов домохозяйств и индекса потребительских цен населения. Анализ этих показателей показывают, что заработная плата составляет наибольшую долю денежных доходов населения. Эти данные составляют 45,1% и 41,2% в 2014 и 2020 годах соответственно, а уровень изменения заработной платы увеличился за этот период в 1,5 раза.

Согласно мировому опыту, развивающиеся страны добились значительных успехов в основном за счет инвестиций в развитие образовательного уровня населения. Видно, что в течение 2015-2020 годов в республике и Хатлонской области этому направлению уделялось особое внимание (см. рис. 3).

Рисунок 3 – Расходы бюджета в сфере образования Республики Таджикистан и Хатлонской области на 2014-2020 годы

Источник: Составлен автором

По данным рисунка 3, расходы бюджета в сфере образования Республики Таджикистан и Хатлонской области за 2014-2020 годы имеют тенденцию к увеличению. Несмотря на то, что государственные расходы в области науки и образования имеют тенденцию к увеличению, по сравнению с реальными потребностями, они являются недостаточными. Финансирование в сфере образования в 2014 году по республике составило 2353,9 млн. сомони, по Хатлонской области 631,8 тыс. сомони, в 2020 году - по республике 5818,1 млн. сомони, по Хатлонской области 1072,9 тыс. сомони.²² Результат анализа показал, что среднегодовые инвестиции в данный сектор составляют 5,58% ВВП по республике и 5,05% ВРП по Хатлонской области.

Таким образом, оценка показателей и тенденций развития благосостояния населения Хатлонской области показывает, что для повышения уровня жизни и благосостояния населения региона необходимо стимулировать показатели социальной сферы, в том числе расширение объема финансирования, и

²¹ Таджикистан: 30 лет государственной независимости. Статистический сборник.- Душанбе, 2021. - С.220-221; Статистический ежегодник Хатлонской области за 1991-2020 годы. - Бохтар, 2021. - С.-122-123.

²² Статистический ежегодник Республики Таджикистана. Статистический сборник. - Душанбе, 2020.- С.443-464; Таджикистан: 30 лет государственной независимости. Статистический сборник.- Душанбе, 2021. - С.687; Статистический ежегодник Хатлонской области за 1991-2020 годы. - Бохтар, 2021. - С.-435.

необходимости усиления систему управления социальной защитой населения. В данном направлении обеспечением охвата равномерной социальной защиты по социальный обслуживанию считается очень необходимым. В том числе, для ограничения неравенства доходов в этом случае есть возможность обеспечить равенство во всех сферах человеческой деятельности. По мнению автора, в этом направлении уместно показать состояние и сравнительный анализ образовательного процесса между регионами и в Республике Таджикистан в целом (см. таблицу 4).

Таблица 4 – Динамика показателей средне общеобразовательных учреждений

№	Показатели	Годы					Изменения (+ -) 2020 по 2016
		2016- 2017	2017- 2018	2018- 2019	2019- 2020	2020- 2021	
Республика Таджикистан							
1	Население, тыс. человек	8742,8	8931,2	9126,6	9313,8	9506,3	+763,5
2	Количество учреждений, ед.	3874	3879	3877	3893	3920	+46
3	Количество студентов, тыс. человек	1838,8	1907,7	1970,7	2033,9	2108,9	+270,1
4	Количество учителей, тыс.	116,5	120,2	123,1	124,3	130,1	+13,6
Хатлонская область							
1	Население, тыс. человек	3124,3	3198,5	3274,9	3348,3	3425,5	+301,2
2	Количество учреждений, ед.	1328	1330	1337	1347	1354	+26
3	Количество студентов, тыс. человек	681,0	707,2	729,1	752,7	779,6	+98,6
4	Количество учителей, тыс.	40,5	42,7	43,8	44,4	46,8	+6,3

Источник: Таджикистан: 30 лет государственной независимости. Статистический сборник. – Душанбе, 2021. – С. 11, 69-73; Регионы Республики Таджикистан. Статистический сборник. - Душанбе, 2021.-С. 21, 80, 84.

Как видно из таблицы 4, уровень и динамика показателей общеобразовательных учреждений за четыре аналитических года характеризуются масштабными изменениями. Такая тенденция просматривается из показателей уровня по республике и Хатлонской области, которые являются важными аспектами формирования уровня благосостояния в целом. Такая тенденция отчетливо просматривается в годы независимости.

В частности, переход на кредитную систему образования, внедрение дистанционного обучения и различные реформы в этой сфере стали индикаторами потенциала благосостояния. В условиях рыночной экономики и развития рынка образовательных услуг количество вузов и высших институтов, колледжей в республике с каждым годом увеличивается, что подтверждает вышеизложенное мнение.

Проблема установления управления и механизма ускорения течения развития является комплексным мероприятием. Это во многом тесно связано с наличием достоверной информации, анализа и разработки перспективных выводов. В данном направлении все большее значение приобретают широкое использование конкретных мероприятий, разработка и использование методов

моделирования с целью усиления мобилизации экономико-статистических методов и расширения пространства цифровизации региональной экономики.

В целях анализа и прогнозирования экономических показателей определяющих уровень благосостояния населения Хатлонской области, были разработаны прогнозно-расчетные модели, и на их основе рассчитаны перспективы этих показателей до 2025 года. В процессе исследования для этой цели была изучена взаимосвязь экономики страны в развитии благосостояния населения региона. В этом направлении проведена оценка показателей путем выбора из совокупности факторов показателя создания доходов, уделяя особое внимание, что это очень важно для поиска и мобилизации возможностей в Хатлонской области.

В третьей главе «Совершенствования социальной политики и перспективы развития социальных услуг» исследованы вопросы государственной поддержки развития доходов для повышения благосостояния Хатлонской области. Разработан механизм развития совершенствования сферы социального обслуживания и модели оценки эффективности исследовано с обсуждением качества жизни населения Хатлонской области.

Основой эффективной реализации данной системы является уровень эффективности составляющих ее элементов (см. рис. 4).

Рисунок 4. – Механизм государственной поддержки благосостояния населения Хатлонской области

Источник: Составлен автором

На рисунке 4 показано, что совершенствование механизма государственной поддержки повышения доходов населения региона и повышение благосостояние позволяет эффективно реализовывать стратегию, концепцию и государственные программы, направленные на экономическое и социальное развитие региона. На наш взгляд, механизм государственной поддержки повышения благосостояния населения региона имеет важную роль и особое положение в развитии социально-экономической жизни и улучшение структуры формирования благосостояния населения региона (см. рис. 5).

Рисунок 5. – Структурный механизм государственной поддержки повышения благосостояния населения Хатлонской области

Источник: Составлен автором

В соответствии с рисунком 5, нами представлена интеграция компонентов механизма государственной поддержки повышения благосостояния населения региона, содержание, сущность и направления ее реализации с позиции важности экономического развития.

Экономический механизм - по мнению специалистов, данный вопрос в основном затрагивает учет макроэкономических показателей на душу населения и его взаимосвязь с другими социально-экономическими параметрами. По нашему мнению, необходимо уделить особое внимание вопросу регулирования трудовой миграции в этой сфере, поскольку в целом указанные вопросы представляют собой условия формирования трудовых ресурсов, ускорения производства и расширение социальных услуг. В этом направлении основой государственной поддержки является стимулирование производительной занятости.

В процессе экономического и социального регулирования населения в этой сфере, обеспечение социальной защиты является важным вопросом и напрямую влияет на уровень благосостояния жизни, который зависит от государственной поддержки обеспечения благосостояния.

Наряду с экономическим и социальным регулированием людей, опыт развитых стран показывает, что стабильность политической системы и ее институтов оказывает непосредственное влияние на уровень жизни людей. В этом направлении состав и структура доходов большинства населения - это, прежде всего, переход к рыночным отношениям и, в связи с этим, диверсификация предпринимательской деятельности. Экономическое и социальное регулирование повышения уровня благосостояния населения Хатлонской области носит комплексный характер, необходимо разъяснить сущность механизма и элементы государственной поддержки в этом

направлении. В связи с этим необходимо определить уровень и качество исследований, причем наряду с республиканским уровнем, его отдельные регионы, также полностью формируются в направлении государственной поддержки благосостояния, а нормативно-правовые акты реализуются с учетом международных стандартов, и они являются движущей силой стабильности доходов населения для повышения уровня жизни в регионе. Уровень образования устанавливается за счет мобилизации организационных и научных достижений зарубежных и отечественных ученых, где очень необходима организация исследовательских институтов.

Для решения вопросов продуктивной занятости населения, рынка труда и снижения уровня бедности, по мнению специалистов и практиков очень важным для всех условий регионов, и в эпоху финансово-экономического кризиса, все они в совокупности нуждаются в эффективном государственном регулировании. Если в 2010-2015 годах среднегодовой прирост населения составлял 1,7%, то в 2020 году этот показатель равен 1,6%, что на 0,1% ниже среднегодового уровня 2010-2015 годов, отсюда необходимость государственной поддержки уровня благосостояния населения региона на основе регулирования трудовой занятости, безработицы, трудовой миграции и повышения уровня благосостояния населения Хатлонской области. Эти процессы требуют реализации механизма повышения благосостояния.

По официальным данным уровень безработицы в Хатлонской области в 2020 году составляет около 3,3%. Это означает, что в случае низкого уровня зарегистрированной безработицы напряжение регионального рынка труда снизится, и возникает местные различия на рынке труда.

Реализация количественных и качественных аспектов структуры экономики Хатлонской области может привести к изменениям в демографическом развитии и занятости населения, как основой формирования уровня благосостояния. Поэтому считается полезным проанализировать изменения в возрастной структуре, увеличение доли трудоспособного населения и численности занятого населения (см. табл. 5).

Таблица 5. - Динамика населения, уровень занятости и безработицы в Хатлонской области, за 2013-2020 гг.

Показатели	Годы					2020 г. к 2013 г., в %
	2013	2015	2017	2019	2020	
Население, тыс. человек	2898,6	3047,8	3198,5	3348,3	3425,5	127
В том числе: среднегодовая численность занятых в экономике, тыс. чел.	388,4	404,6	447,7	473,2	475,3	122
Численность официально зарегистрированных безработных, тыс. человек	22,8	20,7	18,0	15,7	15,7	69
Уровень безработицы, %	5,8	5,1	4	3,3	3,3	60

Источник: Составлено автором на основе: Статистический ежегодник Хатлонской области за 1991-2020 годы. - Бохтар, 2021. - С.8.

Как видно из анализа таблицы 5, за 2013-2020 годы общая численность населения Хатлонской области увеличилась на 27%. Текучесть кадров в сферах хорошо организована и должна быть эффективной применительно к производственной деятельности региона. Также увеличение доли активного населения в общей численности населения составило 13,8%, и эта тенденция сохранится и в дальнейшем. Уровень безработицы по отношению к общей численности населения снизился с 5,8% в 2013 году до 3,3% в 2020 году. С нашей точки зрения, в таком случае эффективным представляется рост региональной рабочей силы и формирование регионального рынка труда.

Обеспечение полной занятости населения и механизма ее государственного регулирования в контексте развития предпринимательства и приоритетных направлений регионального развития при формировании финансового потенциала хозяйствующих субъектов и отдельных домохозяйств имеет большое социальное значение. Таким образом, государственная поддержка повышения уровня благосостояния людей зависит от реализации следующих мер:

- повышение уровня благосостояния людей на основе широкого воспроизводства трудовых ресурсов и увеличение реальных доходов населения;
- повсеместное соблюдения соответствия спроса и предложения на рынке труда и содействие предотвращению внешней миграции и государственной поддержки в обеспечении государственного регулирования распределения рабочей силы между регионами страны;

- повышение эффективности использования трудовых ресурсов, реализация социального партнерства, совершенствование процессов трудоустройства в сельской местности, особенно обеспечения высококвалифицированными кадрами;

- организация и установление полной формы производительной занятости в регионе в соответствии с реализацией различных программ развития малого предпринимательства и с учетом особенностей национальной культуры и традиций региона;

- стимулирование новых рыночных отношений в соответствии с обоснованием институциональных направлений государственной поддержки повышения уровня благосостояния населения региона.

Следовательно, считаем, что механизм повышения уровня благосостояния населения региона зависит от государственного регулирования обеспечения полной занятости населения, с одновременным развитием регионального рынка труда на основе совершенствования организационно-экономической, экономико-социальной и административно-правовой механизмов.

Государственная поддержка повышения уровня благосостояния в современных условиях зависит от различных факторов. Повышение уровня жизни населения является основной целью экономической и социальной политики государства. В частности, на очередном послании Президента Республики Таджикистан, Лидера нации Эмомали Рахмона было подчеркнута, что «мы стараемся обеспечить достойные условия жизни для каждого жителя страны, и все наши планы и программы осуществляются принимаются именно

в целях реализации этой высшей цели государства».²³ В этом направлении вопросы поддержки развития бизнеса, имущественных отношений, меры борьбе с коррупцией, преступностью, гуманности и приоритета закона в обществе являются основными составляющими построения государственности.

На уровень и качество жизни людей влияет комплекс экономических, образовательных, социальных факторов. Развитие науки и техники при этом являются основным действующим фактором. Безусловно, между этими факторами существует тесная взаимосвязь, но разработка экономическо-математикой модели оценки уровня обеспечения качества услуг в социальной сфере и благосостояния населения Хатлонской области наряду с сложностью представляет собой очень важным. На наш взгляд, отдельный учет этих факторов может привести к устойчивому развитию уровня и качества жизни. Поэтому в зависимости от направления исследований целесообразно учитывать экономические факторы.

Среди экономических факторов развитие ВВП на национальном уровне и ВРП на региональном уровне занимают важное место, поскольку они обеспечивают государству и регионов возможности повышения материальных условий для установления минимальной заработной платы и пенсии, размера социальных выплат, осуществления различные социальные меры. Другими экономическими факторами, способствующими оценке благосостояния людей, могут быть денежные доходы населения, заработная плата, индекс потребительских цен, уровень занятость, сбережения населения, уровень безработицы и др.

С учетом указанных факторов на основе статистических данных была разработана регрессионная модель для оценки уровня обеспечения качества услуг в социальной сфере и благосостояния населения Хатлонской области:

$$Y = 2235,0296 - 305,7032 \cdot x_5 + 0,0237 \cdot x_7 \quad (1)$$

Здесь, Y - средний денежный доход населения, x_5 - уровень безработицы и x_7 - личные сбережения населения в учреждениях сберегательных касс Хатлонской области.

Модель (1) по статистическому описанию имеет вид: $R^2 = 0.711$, $\bar{A} = 3.75\%$, $DW = 1.422$. Из результатов полученного статистического описания видно, что данная модель достоверна и пригодна для анализа и оценки уровня обеспечения качества услуг в социальной сфере и благосостояния населения Хатлонской области.

На основании коэффициентов модели (1) можно сделать вывод, что при увеличении уровня безработицы в Хатлонской области на один процент (при неизменном коэффициенте личных сбережений населения в учреждениях сберегательных касс) средний денежный доход населения данного региона в среднем уменьшается до 301,7 сомони. Также при увеличении коэффициента личных сбережений населения в сберегательных учреждениях на одну единицу

---

²³ Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера Нации уважаемого Эмомали Рахмона Верховному Собранию Республики Таджикистан от 21.12.2021. - С.8.

(при неизменном коэффициенте безработицы), средние денежные доходы населения Хатлонской области увеличиваются на 0,0237 единицы.

В этом контексте тесно связана формирование инфраструктуры объема и динамики доходов населения, что приводит к стабилизации экономической и социальной ситуации за счет занятости населения региона, увеличения товарооборота и развития товарного хозяйства, а также росту предпринимательство. В ходе анализа выявлено, что степень плотности между факторами связана с прямым и косвенным воздействием.

Анализ показывает, что в регионе идет финансирование на улучшение существующей инфраструктуры и строительство малых предприятий по переработке сельскохозяйственного сырья. Опыт передовых стран показывает, что привлечение капитала за счет внутренних и внешних возможностей являются решающими условиями организации мероприятий. В результате анализа и изучения доказано, что в Хатлонской области и отдельных ее регионах должны быть приняты и реализованы следующие необходимые меры:

1. Реализация подходящих условий для инвестиционной среды на основе установления тесного сотрудничества, партнерства государства и его поддержки при сотрудничестве субъектов предпринимательства, особенно новых форм его развития на базе СЭЗ Дангары, Пянджа и Куляба.

2. Мобилизация форм государственной поддержки развития местного предпринимательства в регионах за счет расширения налоговой базы за счет активизации продуктивной занятости как источника дохода.

3. Повышение эффективности медицинского обслуживания населения региона за счет организации регионального туризма с использованием историко-культурных и природных объектов региона как источника расширения занятости и формирования доходов населения региона.

На наш взгляд, указанные мероприятия включают в себя необходимость научно-теоретическое обоснование развития региона и представляют собой основы формирования доходов населения за счет повышения уровня жизни населения.

ВЫВОДЫ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ

Основные научные результаты диссертации

1. Проведено исследование и изучены теоретико-методологические аспекты экономико-социального развития с учетом региональных особенностей. Установлено, что повышение уровня жизни и развитие социальной сферы зависят от соблюдения принципов устойчивого развития регионов. Этот аспект может обеспечить эффективность социального положения населения в целом по стране. При этом возможность обеспечения уровня благосостояния и высокого качества жизни каждого жителя региона зависит от государственной поддержки и являются одним из первоочередных задач изучения и исследования качества социального обслуживания в региональной экономики. Поэтому обеспечение поддержки повышения уровня благосостояния населения области для деятельности всех государственных учреждений и их соответствующих органов в регионах страны, особенно в

Хатлонской области, считается уровнем научной-теоретическое и практическое обоснование [2-А].

2. Регулирование формирования доходов и развития социальной защиты населения региона считается одним из основных направлений социально-экономического развития и зависит от решения социально-экономических и демографических задач республики, а также региональных особенностей. Формирование высокого уровня благосостояния населения региона, его количества и качества тесно связаны с социально-экономической ситуацией, состоянием потребительского питания и достойной жизнью каждого жителя страны и региона. По мнению диссертанта, необходимо создание оптимальных социально-экономических условий и повышение уровня жизни населения, качества питания и улучшение условий жизни [1-А], [3-А]

3. В результате изучения состояния и тенденций социального положения населения Хатлонской области видно, что, несмотря на достигнутые успехи, уровень обеспечения благосостояния населения не столь высок. В основе такого положения лежат ограниченные запасы продовольствия, недостаточные показатели состояния здоровья населения, напряженность демографической ситуации и развития отраслей экономики региона, отсутствие деловой активности и влияние кризисов. Исходя из этого, оценено современное состояние благосостояния населения и организационно-экономического механизма развития Хатлонской области. На этом основе рассмотрена возможность и предложено повышения его эффективности в регионе за счет привлечения безработных и усиления производительной занятости [4-А].

4. Практическая реализация стратегии обеспечения уровня благосостояния населения региона напрямую вытекает из Концепции устойчивого социально-экономического развития регионов республики. Изменение прироста населения и спроса связаны с базовыми потребностями и способностью регионов республики обеспечить продуктивную занятость, создание рабочих мест, широкой сферы формирования доходов на душу населения. В ходе расследования выяснилось, что население Хатлонской области увеличилось в 2,7 раза в период с 2010 по 2020 год, а по некоторым прогнозам к 2025 году увеличится на 10%, что является основой для реализации стратегической политики в направлении обеспечения занятости, расширение доходной базы и повышение качества социальных услуг [7-А].

5. Хатлонская область считается важным сельскохозяйственным районом республики. По статистическим данным она расположена на площади 24,7 тыс. км² и составляет 17% территории Республики Таджикистан. Население области равно 3425,5 тыс. человек, что составляет 36% от общей численности населения республики. Основным занятием населения Хатлонской области является сельское хозяйство, которое играет важную роль в привлечении безработных благодаря географическому и природному положению области. В связи с этим, в данной исследовании нами предложены критерии оценки уровня благосостояния населения с учетом региональных особенностей и социально-демографических процессов, эффективного использования ресурсно-природного потенциала, развития предпринимательства и укрепления

производительной занятости для повышения благосостояния жителей региона [9-А].

6. Учитывая критериальные показатели развития уровня благосостояния населения региона при оценке валового регионального продукта, средний денежный доход на душу населения, среднегодовая заработная плата рабочих и служащих, доход государственного бюджета, среднегодовой численности занятого в экономике населения, сбережений населения в учреждениях сберегательных касс и средней пенсии населения Хатлонской области, нами разработаны модели прогнозирования и на их основе рассчитаны данные показатели на период 2021-2025 гг. [12-А].

Рекомендации по практическому использованию результатов

1. В связи с выделением влияющих факторов, была разработана регрессионная модель, в которой с учетом высокого влияния факторов уровня безработицы и сбережений населения в сберегательных учреждениях на зависимый показатель с точки зрения надежности, был принят во внимание. По результатам разработанной модели стало понятно, что при увеличении уровня безработицы в Хатлонской области на один процент, средние денежные доходы населения области снижаются в среднем до 305,7 сомони. При этом при увеличении на одну единицу среднедушевого коэффициента сбережения населения в сберегательных учреждениях, средний денежный доход населения Хатлонской области увеличится на 0,0237 единицы.

2. Обеспечение тесного взаимодействия государственного партнерства и его поддержки с сотрудничеством субъектов предпринимательства. Опыт передовых стран показывает, что привлечение капитала за счет внутренних и внешних возможностей в связи с тесным взаимодействием государства и субъектов предпринимательства является решающим условием организации мероприятий по повышению уровня благосостояния населения Хатлонской области и отдельных ее регионов, особенно в условиях новых форм его развития в контексте Дангаринской, Пянджской и Кулябской СЭЗ.

3. Расширение налоговой базы за счет активизации продуктивной занятости как источника дохода и эффективного оказания услуг по оздоровлению населения региона. Организация регионального туризма с использованием историко-культурных и природных объектов местности как источника расширения занятости и формирования доходов населения региона.

4. Государственная поддержка повышения уровня жизни населения региона на основе мобилизации природных, региональных и демографических факторов. Широкое использование традиций и культуры землепользования в Хатлонской области в целях продовольственного обеспечения, широкая доступность продовольственного обеспечения в регионе как условия повышения уровня благосостояния населения.

Считаем, что указанные меры включают в себя научно-теоретическое обоснование развития региона, а с помощью эконометрических методов представляют собой регрессионную модель для оценки уровня обеспечения качества услуг в социальной сфере и благосостояния населения Хатлонской области. Данная модель позволяет спрогнозировать возможности совокупного

формирования показателей доходов населения в целях реализации экономической и социальной политики Хатлонской области.

Список опубликованных работ соискателя по теме диссертации

Статьи в рецензируемых журналах:

[1-М] Асоев И.З. Нақши танзими анъана ва ҷашну маросимҳо дар баландбардории сатҳи некуаҳволӣ (дар мисоли минтақаи Кӯлоб) / И.З. Асоев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иқтисодӣ. Душанбе, 2020.- №7.- С. 77-84. ISSN 2413-5151.

[2-М] Асоев И.З. Ташаккулёбии идоракунии алоқаи байнихочагии кишвар дар таъмини шароитҳои некуаҳволии аҳолии минтақаи Хатлон / И.З. Асоев, А.Н. Нурализода, У.М. Воҳидов// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иқтисодӣ. Душанбе, 2021.- №8.- С. 77-84. ISSN 2413-5151.

[3-М] Асоев И.З. Тамоюлҳои рушди некуаҳволии аҳолии минтақа дар заминаи муносибатҳои байналмилалӣ / И.З. Асоев // Паёми молия ва иқтисод.- Душанбе, 2022.- №1.- С. 77-84. ISSN 2663-0389

[4-М] Асоев И.З. Таҳлили эконометрикии баҳодиҳии сатҳи некаҳволии аҳолии вилояти Хатлон / И.З. Асоев, А.Н. Нурализода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иқтисодӣ. Душанбе, 2022.- №2.- С. 77-84. ISSN 2413-5151

[5-М] Асоев И.З. Таҳлили вазъи воқеии хизматрасониҳои иҷтимоӣ дар вилояти Хатлон. [Матн] / И.З. Асоев, А.Н.Нурализода., //Паёми молия ва иқтисод- 2022, №4 (33). С.122-129. ISSN

В других изданиях:

[6-М] Асоев И.З. Мукамалгардонии истеҳсолоти кишоварзӣ ва муносибатҳои аграрӣ дар таъмини бехатарии озуқавории Ҷумҳурии Тоҷикистон / И.З. Асоев, И.Фасихов // Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб (ш. Кӯлоб, 18 апрели соли 2015)-Кӯлоб, 2015.-С. 270-273.

[7-М] Асоев И.З. Особенности формирования и функционирования рынка образовательных услуг в Р Т / И.З. Асоев, У.М. Абдурахмонов // Вестник Кулябского государственного университета (18 апреля 2015г.)-Куляб, 2015.-С. 303-309.

[8-М] Асоев И.З. Роль государства в повышении уровня жизни населения села / И.З. Асоев, А.Н.Нурализода // Вестник Кулябского государственного университета (г. Куляб, 18 апреля 2015г.)-Куляб, 2015.-С. 103-113.

[9-М] Асоев И.З. Рушди баҳши хусусӣ ва соҳибкорӣ-омили асосии баландбардории некуаҳволии аҳоли / И.З. Асоев // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ (ш. Кӯлоб, 27-28 майи соли 2016)- Кӯлоб, 2016.-С. 434-436.

[10-М] Асоев И.З. Нақши фишангҳои молиявӣ дар танзими иқтисодиёт / И.З. Асоев, У.М. Воҳидов // Маводи конференсияи илмӣ амалӣ назариявӣ (ш. Душанбе, 26 феввали соли 2016)-Душанбе, 2016.-С. 43-46.

[11-М] Асоев И.З. Истифодаи методҳои самаранокии таълими фанҳои дақику табиатшиносӣ ҳамчун тафактури эҷодӣ ва фаъолияти зехнии донишҷӯ дар низоми кредитӣ / И.З. Асоев, Ф.С. Раҷабов // Маводи конференсияи илмӣ-амалӣ ва назариявӣ (ш. Душанбе, 26 феввали соли 2016)-Душанбе, 2016.-С. 93-96.

[12-М] Асоев И.З. Ислоҳоти кишоварзӣ омили паст кардани сатҳи камбизоатӣ / И.З. Асоев // Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб (ш. Кӯлоб, 18 апрели соли 2017)-Кӯлоб, 2017.-С. 270-273.

[13-М] Асоев И.З. Ҷанбаҳои назариявии даромадҳои аҳолии ва сатҳи некуаҳволии / И.З. Асоев // Маводи конференсияи илмӣ амалӣ назариявии (ш. Кӯлоб, 20 январӣ соли 2019)- Кӯлоб, 2019.-С. 93-96.

[14-М] Асоев И.З. Омилҳои паст кардани камбизоатӣ ва роҳҳои баландбардории сатҳи зиндагии аҳолии / И.З. Асоев // Маводи конференсияи ҷумхуриявии (ш. Кӯлоб, 26 декабри соли 2020, ҚДММ «Нушбод»)- Кӯлоб, 2020.-С. 436-440.

[15-М] Асоев И.З. Алоқаи байниҳоҷагии кишвар ва баланд бардоштани некуаҳолии аҳолии минтақаи Хатлон / И.З. Асоев, У.М. Воҳидов // Маводи конференсияи байналмиллалӣ (ш. Душанбе, 26 ноябри соли 2021)-Душанбе, 2021.-С. 212-215.

[16-М] Асоев И.З. Арзёбии тамоили рушди некуаҳолии аҳолии минтақаи Хатлон/ И.З. Асоев, А.Н. Нуралӣзода // Маводи конференсияи ҷумхуриявӣ (ш. Душанбе, 11 декабри соли 2021)-Душанбе, 2021.-С. 102-105.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Асоев Илҳом Зикрӣевич дар мавзуи «Рушди хизматрасониҳои иҷтимоӣ омили муҳими баланд гардидани сатҳи зидагии аҳоли (дар мисоли вилояти Хатлон)» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи ихтисоси 6D050600 – Иқтисодиёт (6D050611– Хизматрасонӣ дар соҳаҳои илм, маориф ва иҷтимоӣёт)

Калидвожаҳо: таҳқиқоти минтақавӣ, маориф, тандурустӣ, ташаккули даромад, методологияи арзёбии сатҳи зиндагӣ, хусусиятҳои рушди иқтисодӣ-иҷтимоӣ минтақа, дурнамо, механизми тақмили соҳаи хизматрасонии иҷтимоӣ.

Дар диссертатсия мубрамаи мавзуи таҳқиқот, аҳамиятнокии ҳадаф ва вазифаҳои илмӣ-назариявӣ ва таҳқиқотиро дар бар гирифта, дар он шароит ва омилҳои ҷой доштани муаммоҳои минтақавии рушди иқтисодӣ-иҷтимоӣ аҳоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мисоли вилояти Хатлон мавриди таҳқиқ қарор гирифта, нақш ва мақоми хизматрасонӣ дар соҳаҳои илм, маориф ва иҷтимоӣёт муайян карда шудааст. Мақом ва мақсади таҳқиқоти диссертатсионӣ оид ба таъмини рушди иҷтимоӣ-иқтисодии аҳоли дар шароити минтақа муайян гардидааст.

Мақсади таҳқиқоти диссертатсионӣ аз омӯзиш ва коркарди асосҳои назариявӣ-методологияи баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳоли ва пешниҳодоти амалӣ оид ба таъмини рушди иҷтимоӣ-иқтисодии аҳоли дар шароити минтақа ба шумор меравад.

Дар чараёни таҳқиқот усулҳои таҳлили системавӣ, омӯрӣ-иқтисодӣ, моделсозӣ, абстраксии мантиқӣ, таҳлилу синтез, тарҳрезии риёзӣву иқтисодӣ, таҳлилию қиёсӣ ва мушоҳидаҳо истифода шудаанд.

Муаллифи диссертатсия дар рафти таҳқиқот масъалаҳои назариявии таҳқиқоти минтақавии соҳаи маориф ва рушди некуаҳволии мардум, методологияи арзёбии сатҳи зиндагӣ ва ташаккулёбии даромади аҳоли дар шароити муосир ва хусусиятҳои рушди иқтисодӣ-иҷтимоӣ минтақаҳоро омӯхта, нақши алоқаи байниҳоҷагии кишварро дар ташаккули даромад ва рушди ҳифзи иҷтимоӣ аҳолии минтақа мавриди баррасӣ қарор додааст. Нишондиҳандаҳо ва тамоили рушди даромади мардуми минтақа, имконият ва дурнамои рушди соҳаи иҷтимоӣ дар вилояти Хатлон арзёбӣ гардидаанд.

Дар диссертатсия таҳқиқ ва омӯзиши ҷанбаҳои назариявӣ-методологияи рушди иқтисодӣ-иҷтимоӣ бо дарназардошти хусусиятҳои минтақавӣ ба роҳ монда шуда, муайян гардидааст, ки баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ ва рушди соҳаи иҷтимоӣёт аз риояи принципҳои рушди устувори минтақаҳо вобаста мебошад.

Ҳамин тавр дар диссертатсия асоснок карда шудааст, ки таъмини дастгирии баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии мардуми минтақа барои фаъолияти тамоми ниҳодҳои давлатӣ ва мақомотҳои дахлдори он дар минтақаҳои кишвар, алаҳусус вилояти Хатлон, аз дараҷаи асоснокгардонии илмӣ - назариявӣ вобаста мебошад. Омӯзиши ҳолат ва тамоюли вазъи иҷтимоӣ аҳолии вилояти Хатлон аз ҳисоби тағйирёбии аҳоли ва талабот дар робита ба ниёзҳои аввала ва имконияти минтақаҳои ҷумҳурӣ имкон медиҳанд, ки таъмини шугли пурмаҳсул, таъсиси ҷойҳои корӣ, майдони васеи ташаккул ёфтани даромадҳо ба ҳар сари аҳоли дар маҷмуъ сафарбар карда шаванд.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Асоева Илхома Зикрëевича на тему «Развитие социальных услуг важный фактор повышения уровня жизни населения (на примере Хатлонской области) на соискание ученой степени доктора философии (PhD), доктора по специальности 6D050600 - Экономика (6D050611 – Услуги в науке, образование и социальной сфере).

Ключевые слова: региональное исследование, образование, здравоохранение, формирование доходов, методика оценки уровня жизни, особенности экономического и социального развития региона, прогнозирование, механизм повышения сферы социальных услуг.

В диссертации раскрываются актуальность темы исследования, значимость научно-теоретических и исследовательских целей и задач, условия и факторы региональных проблем социально-экономического развития населения Республики Таджикистан на примере Хатлонской области. Определены роль и статус обслуживанием в сферах науки, образования и социальной сферы, а также характеристики целью диссертационного исследования.

Целью диссертационного исследования является изучение и разработка теоретико-методологических основ повышения уровня благосостояния населения и представление практических предложений по обеспечению социально-экономического развития населения в условиях региона.

В ходе исследования использовались методы системного, статистико-экономического анализа, моделирования, логической абстракции, анализа и синтеза, математико-экономического моделирования, сравнительного анализа и наблюдений.

В ходе исследования автором диссертации рассмотрены теоретические вопросы изучаемого региона в сфере образования и развития благосостояния людей, методологию оценки уровня жизни и формирования доходов населения в современных условиях и особенности экономического и социального развития. Рассмотрена роль межхозяйственных связей в стране в формировании доходов и развитии социальной защиты населения региона, акцентировано внимание на возможности и перспективы развития социальной сферы в Хатлонской области.

В диссертации проведено исследование и изучены теоретико-методологические аспекты экономико-социального развития с учетом региональных особенностей и определено, что повышение уровня жизни населения и развитие социальной сферы зависит от соблюдения принципов устойчивого развития регионов.

Таким образом, в диссертации обосновано обеспечение поддержки повышения уровня благосостояния населения региона от деятельности всех государственных учреждений и соответствующих государственных органов страны, особенно Хатлонской области. При этом доказана зависимость по степени научно-теоретического обоснования в данной сфере. Изучение состояния и тенденции социального положения населения Хатлонской области в связи с изменением численности населения и потребностей применительно к основным возможностям регионов республики, позволит обеспечить продуктивную занятость, создание рабочие места и широкий диапазон доходов на душу населения, которые необходимо мобилизовать в целом.

ANNOTATION

on the abstract of the dissertation of Asoev Ilkhom Zikreevich on the topic “The development of social services is an important factor in improving the standard of living of the population (on the example of the Khatlon region) for the degree of Doctor of Philosophy (PhD), doctor in the specialty 6D050600 - Economics (6D050611 - Services in science, education and social sphere).

Key words: regional research, education, health care, income generation, methodology for assessing the standard of living, features of the economic and social development of the region, forecasting, mechanism for increasing the scope of social services.

The thesis reveals the relevance of the research topic, the importance of scientific, theoretical and research goals and objectives, the conditions and factors of regional problems of socio-economic development of the population of the Republic of Tajikistan on the example of the Khatlon region. The role and status of services in the fields of science, education and the social sphere, as well as the characteristics of the purpose of the dissertation research, are determined.

The purpose of the dissertation research is to study and develop theoretical and methodological foundations for improving the welfare of the population and presenting practical proposals for ensuring the socio-economic development of the population in the region.

In the course of the study, methods of systemic, statistical and economic analysis, modeling, logical abstraction, analysis and synthesis, mathematical and economic modeling, comparative analysis and observations were used.

In the course of the study, the author of the dissertation considered the theoretical issues of the region under study in the field of education and the development of people's well-being, the methodology for assessing the standard of living and the formation of incomes of the population in modern conditions and the features of economic and social development. The role of inter-farm relations in the country in the formation of income and the development of social protection of the population of the region is considered, attention is focused on the possibilities and prospects for the development of the social sphere in the Khatlon region.

In the dissertation, a study was conducted and the theoretical and methodological aspects of economic and social development were studied, taking into account regional characteristics, and it was determined that improving the standard of living of the population and developing the social sphere depends on the observance of the principles of sustainable development of regions.

Thus, the dissertation substantiates the provision of support for improving the welfare of the population of the region from the activities of all state institutions and relevant state bodies of the country, especially the Khatlon region. At the same time, the dependence on the degree of scientific and theoretical substantiation in this area was proved. The study of the state and trend of the social situation of the population of Khatlon region in connection with the change in population and needs in relation to the main opportunities of the regions of the republic will ensure productive employment, job creation and a wide range of per capita incomes that need to be mobilized as a whole.

Ба чопаш 08.02.2023 имзо шуд.
Андозаи 60x84 1/16. Коғази офсет.
Адади нашр 100 нусха. 1,5 ҷузъи чопӣ.
Дар матбааи ДДМИТ чоп шудааст.
734067, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14

Подписано в печать 08.02.2023. Формат 60x84 1/16.
Бумага офсетная. Тираж 100 экз. Усл.п.л. 1,5.
Отпечатано в типографии ТГФЭУ
734067, г. Душанбе, ул. Нахимова 64/14